

## VUKMAN PÉTER

### Amerikai források a szovjet–jugoszláv konfliktus történetéhez (1948–1952)

1948. február 10-re Sztálin Moszkvába rendelte a jugoszláv és a bolgár kommunista párt vezetőit.<sup>1</sup> Ezzel a lépéssel kezdődött a Szovjetunió és Jugoszlávia közti nyílt konfliktus, amelynek első szakasza a szovjet pártfőtitkár 1953 tavaszán bekövetkezett haláláig tartott. A konfliktus következményeként teljesen átértékelődött Jugoszlávia viszonya a szocialista tábor többi országával, megkezdődött a „békétábor” „kis hidegháborúja”, Jugoszlávia pedig új alapokra helyezte kapcsolatait a nyugati hatalmakkal.

A nyugati hatalmak előtt a vita egészen 1948. június 28-ig, a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) bukaresti ülésén született elítélő nyilatkozat nyilvánosságra hozataláig jól őrzött titok maradt.<sup>2</sup> A konfliktus észlelését és a rá adott első reakciókat a bizonytalanság és a kétértelműség jellemezte. Habár a nyugati diplomáciai testületek tagjai egyes jeleket korán felismertek – mint például azt, hogy Tito születésnapján elmaradt az ilyenkor szokásos szovjet jókívánság, vagy azt, hogy Romániában eltávolították a jugoszláv pártfőtitkár portréját –, más jeleket viszont teljesen félreértelmeztek. Adrija

<sup>1</sup> A találkozóról részletesen beszámol Milovan DJILAS: *Találkozások Sztálinnal*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989, és Edvard KARDELJ: *Visszaemlékezések*. Fórum Kiadó, Újvidék, 1981. A találkozóról készült jugoszláv jegyzőkönyv magyarul olvasható: VUKMAN Péter: *Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozója*. Documenta Historica 64. JATEPress, Szeged, 2004.

<sup>2</sup> A Tájékoztató Iroda üléséről és a szovjet–jugoszláv konfliktus okairól, szovjet és jugoszláv levéltári források felhasználásával, részletes elemzést nyújt Leonyid GIBIANSZKIJ: Az 1948-as szovjet–jugoszláv konfliktus és a Kominform. (*Múltunk*, 1994/4. 111–144.) Gibianszkij szerint a moszkvai találkozó után a Szovjetunió még megpróbálkozott a kapcsolatok békés rendezésével, ez azonban a jugoszlávok ellenállásába ütközött.

Hebrang<sup>3</sup> és Sreten Žujović<sup>4</sup> eltávolítását például úgy magyarázták, hogy arra a két politikus szovjetellenessége miatt került sor.<sup>5</sup>

A pontos helyzetfelismerést tovább nehezítette, hogy kezdetben, a nyilvánosság előtt, a jugoszláv fél megpróbálta kiengesztelni a Szovjetuniót. A dunai hajózásról 1948 júniusában megrendezett belgrádi konferencián a szovjet álláspontot követték, ami jelentősen megzavarta a nyugati elemzőket. Sir Charles Peake belgrádi brit nagykövét érzékeltte ugyan a problémát, de annak hátterében Tito személyes ambícióit sejtette. A konferenciával kapcsolatban pedig úgy vélekedett, hogy ott Tito, a „rossz kisgyerek”, szeretne volna elnyerni „szülei” jóindulatát.<sup>6</sup> Peake, miután Aleš Beblerrel<sup>7</sup> tárgyalt, június 18-i táviratában már jelezte, hogy Jugoszlávia és a Szovjetunió között számos kül- és belpolitikai kérdésben probléma figyelhető meg. A probléma fontosságát azonban nem ismerte fel, és az egészet Tito nagyravágásával magyarázta.<sup>8</sup>

A britekéhez hasonló magatartás figyelhető meg az amerikaiaknál is. Nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget annak, hogy február végén hazarendelték Sava Kosanović washingtoni jugoszláv nagykövetet, hiszen arra a többi kelet-európai követ hazarendelésével egy időben került sor. John Hickerson<sup>9</sup> Robert Lowett külügyminiszter-helyettesnek írt jelentésében ugyanakkor több gyanús jelet is felsorolt. Korlátozták például az autók használatát, öröket állítottak fel Tito lakásánál, és a hadsereg megkezdte az élelmiszerkészletek felhalmozását.<sup>10</sup>

Ennek következtében a vita nyilvánosságra kerülése, a Kominform Jugoszláviát elítélő nyilatkozata váratlanul érte őket. Walter Bedell-Smith moszkvai amerikai nagykövét szerint senki sem számított erre a lépésre. Ezt jelzi, hogy az amerikai és a brit nagykövét ekkor éppen nem is tartózkodott Belgrádban. Az ügyvivők első gondolata az volt, hogy a konfliktus hátterében a nemzeti érdekek különbözősége és a személyes

<sup>3</sup> Adrijana Hebrang (1899–1948) vezető kommunista politikus, a JKP Központi Bizottságának tagja.

<sup>4</sup> Sreten Žujović (1899–1976) a JKP KB tagja, 1941-ben a Szerbiai Főparancsnokság főparancsnoka, majd miniszter és vezérezredes.

<sup>5</sup> Beatrice HEUSER: *Western Containment Policies in the Cold War*. Routledge, London–New York, 1989. 35.

<sup>6</sup> Uo. 36.

<sup>7</sup> Aleš Bebler (1907–1981) jugoszláv külügyminiszter-helyettes; 1949–1952 között Jugoszlávia nagykövete az Egyesült Nemzeteknél, később francia és indonéz nagykövét.

<sup>8</sup> Beatrice HEUSER: i. m. 36.

<sup>9</sup> John Dewey Hickerson (1898–1989) amerikai politikus, 1947–1949 között az amerikai külügyminisztérium európai ügyekért felelős osztályának az igazgatója, majd 1949–1953 között külügyminiszter-helyettes. Később finnországi (1955–1960) és Fülöp-szigeteki (1960–1961) nagykövét.

<sup>10</sup> Lorraine M. LEES: *Keeping Tito Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War*. The Pennsylvania State University Press, University Park, 1997. 47.

rivalizálás húzódik meg, a külpolitikai ellentétek felett viszont teljesen átsiklottak.<sup>11</sup>

A konfliktus nemcsak a diplomáciai testületeket, hanem a nyugati közvéleményt és a politikusokat is újszerű dilemma elé állította. A *Wall Street Journal* 1948. július 1-jei szerkesztőségi cikke egyértelműen amellett foglalt állást, hogy a vitának nem szabad befolyásolnia az amerikai külpolitikát. A cikk írója erkölcsileg elítélendőnek tartotta Tito megsegítését, a szovjet–jugoszláv konfliktussal kapcsolatban pedig leszögezte: „Amikor gazemberek egymás torkának esnek, ezáltal egyik sem válik a törvény és a helyes viselkedés bajnokává.”<sup>12</sup> A lap, ezzel a megállapítással, valójában már a konfliktus kezdeti szakaszában ráta-pintott az amerikai külpolitika egyik legfontosabb dilemmájára, arra, hogy bármilyen segítség logikátlanak tűnik, miközben erkölcsi keresztet hadjáratot folytatnak a Szovjetunió ellen.<sup>13</sup>

Truman elnök 1947. március 12-i kongresszusi beszédével hivatalos politikai rangra emelkedett a feltartóztatás (*containment*) politikája – amelyet egyébként a gyakorlatban már 1946 elejétől alkalmaztak. Az úgynevezett Truman-doktrína az izolacionista politika feladását és az Egyesült Államok új világpolitikai szerepvállalásának kezdetét jelezte. Fokozatosan szakítottak a hagyományos amerikai elszigetelődéssel, és a szabad világ védelmében dogmaként kezelték a szovjet-kommunista expanzió megfékezésének szükségességét.<sup>14</sup> A világ két részre osztásának (szabad, illetve kommunista) egyszerű képletébe ugyanakkor csak nehezen lehetett beilleszteni egy olyan kommunista államot, amelyik a Szovjetunió hivatalos dogmájától eltérő nézeteket kezd vallani. Truman-nak az amerikai közvéleményt éppen az erkölcsi kereszt hadjárat ideológiájával sikerült megnyernie, s ez kizárta bármilyen kommunista rendszer támogatását.<sup>15</sup> A reálpolitika szempontjából viszont a jugoszlávok megsegítése előnyökkel is járhatott a hidegháborús küzdelemben, amit nem lett volna szabad kiaknáztatlanul hagyni.

<sup>11</sup> Ilyen külpolitikai ellentétet jelentett Trieszt és a dél-karintiai területek hovatartozásának kérdése, de legfőképp a bolgárokkal és a románokkal, sőt esetleg a görögökkel tervezett balkáni föderáció gondolata. A külpolitikai tényezők fontosságára egyedül Dejean prágai francia nagykövet figyelt fel, de elemzésének ekkor még nem volt hatása. (Beatrice HEUSER: i. m. 39.)

<sup>12</sup> Idézi Mark S. BYRNES: A Titónak nyújtott amerikai segély. *Külpolitika*, 2001/1–2. 153.

<sup>13</sup> Uo. 154.

<sup>14</sup> FISHER Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991)*. IKVA, Budapest, 1996. 118.

<sup>15</sup> Magyarics Tamás helyesen hangsúlyozza, hogy Jugoszláviát csak nehezen lehetett demokratikus államnak nevezni. (MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös, Budapest, 2000. 251.)

Az amerikai külügyminisztérium legfontosabb feladata tehát az volt, hogy az Egyesült Államok érdekeinek megfelelő módon reagáljon a konfliktusra. A külügyminisztérium részlegeként működő Politikai Tervezőcsoport (*Policy Planning Staff* – PPS) már 1948. június 30-án összeállította a PPS–35-ként ismert elemzést.<sup>16</sup> Ebben középutas megoldást javasoltak. George F. Kennan, a PPS vezetője szerint a fejlemények a külpolitikában teljesen új helyzethez vezethetnek. Mivel úgy vélte, hogy a jugoszláv lépést a térségben hasonlók követhetik, az amerikai álláspont fontos precedenst jelenthet. Ezért nagy körültekintést javasolt az ügy kezelésében. Mivel Kennan szerint a jugoszlávok továbbra is kommunisták maradnak, nagy hiba lenne, ha szövetséges viszony kialakítására törekednének velük. Alapos elemzésében rámutatott arra, hogy Tito és a jugoszláv kommunisták kiválásával a Kreml csalhatatlansági mítoszán esik csorba. Ez a vélemény, mint látni fogjuk, az alább bemutatásra kerülő CIA-dokumentumokban is visszaköszön. Kennan ugyanakkor óvatosságra intett az esetleges tárgyalások során, nehogy aláássák Tito rendszerét. Úgy vélte, hogy a szovjetek nem csupán a nyugati kapcsolatok ápolását használhatják fel a jugoszlávok ellen, hanem azt is, ha az Egyesült Államok teljesen elhatárolódna a jugoszláv fejleményektől. A Szovjetunió mindkét esetben arra hivatkozhat, hogy egyedül ő képviseli a helyes kommunista irányvonalat. Óvatos középutas politikát javasolt ezért, de a kezdő lépést szerinte mindenképp a jugoszlávoknak kell megtenniük.<sup>17</sup>

Kennan véleménye szerint Titót sem teljesen elszigetelni, sem maradéktalanul támogatni nem szabad, és reménykedni kell abban, hogy sikerül megszilárdítania hatalmát. Ha ez sikerülne, folytatta, akkor kormányzati rendszerüket belügynek tekintenék, és az „nem állhat a Jugoszlávia és az országunk [értsd: Amerikai Egyesült Államok] közötti normális gazdasági kapcsolatok útjába”.<sup>18</sup> Kennan tehát amerikai–jugoszláv relációban legfeljebb a normális gazdasági kapcsolatok kiépítését látta célszerűnek.

A PPS dokumentuma több szempontból is meghatározta 1948–1953 között a Jugoszláviával kapcsolatos amerikai politikát. Egyrészt tekintettel volt a közvélemény várható ellenkezésére, és nem állt ki nyíltan Tito mellett; másrészt a diplomáciai és a gazdasági kapcsolatok csendes kiaknázására törekedett, remélve, hogy ezzel a Szovjetuniót hátrányos hely-

<sup>16</sup> A dokumentum magyarul olvasható: MEZEI Géza (szerk.): *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*. Új Mandátum, Budapest, 2001. 357–359.

<sup>17</sup> Wilson D. MISCAMBLE: *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950*. Princeton University Press, Princeton, 1992. 191.

<sup>18</sup> Mark S. BYRNES: i. m. 154–155.

zetbe tudják hozni. A dokumentum hatása azonban csak visszatekintve tűnik ennyire egyértelműnek. 1948 nyarán még három lehetséges alternatívával számoltak az amerikai, a brit és a francia diplomáciai körök.

Ezek közül az elsőt egy jugoszláviai kommunistaellenes felkelés kirobantása jelentette. Habár a terv teljesen figyelmen kívül hagyta a várható szovjet reakciókat, a CIA még 1948 végén is ezt támogatta a PPS fenti elemzésével szemben. A britek ezt a lehetőséget eleve elvetették, mivel Tito hívei szilárdan ellenőrizték a hadsereget és a titkosszolgálatokat. Ennek ellenére a CIA azzal próbálta előkészíteni a tervet, hogy jobboldali délszláv emigránsokat – a légierő egyenruhájába öltöztetve – juttatott be Jugoszláviába. Természetesen a jugoszlávok azonnal elfogták és börtönbe zárták őket. Nagy-Britannia kezdettől fogva ellenezte a CIA akcióját: hihetetlenül ostobának tartotta, mivel csak tovább erősíti a szovjetek gyanúját, hogy Tito kapcsolatot ápol a nyugati hatalmakkal. Mivel ezzel Ernest Bevin brit külügyminiszter is egyetértett, végül elvetették ezt a lehetőséget.<sup>19</sup>

A második alternatívát a brit és a francia külügyi vezetők képviselték. Kezdetben a teljes passzivitást javasolták, mivel nem akartak a jugoszlávokban olyan reményeket kelteni, amelyeket utólag esetleg nem tudtak volna beváltani. A három nyugati hatalom közül amúgy is a franciák voltak legtartózkodóbbak (1950-ig). Kemény antikommunizmusa miatt először maga Bevin is ezt a nézetet támogatta. Úgy vélte, az a leghelyesebb, ha Jugoszlávia és a Szovjetunió egymás között oldja meg a konfliktusát. Erre még 1948 végén is felhívta amerikai kollégájának a figyelmét.<sup>20</sup>

A harmadik és később megvalósuló lehetőséget az az amerikai álláspont képviselte, amelyet már a PPS–35-ös, majd pedig a Nemzetbiztonsági Tanács (*National Security Council* – NSC) 18-as határozata képviselt.<sup>21</sup> Ennek az volt a lényege, hogy a szovjet–jugoszláv konfliktust a lehetőségek szerint ki kell használni. Tito különállását számos ponton találták felhasználhatónak, kezdve a propagandától egészen addig, hogy a többi csatlós esetleg követni fogja a jugoszlávokat.<sup>22</sup> Az álláspont fe-

<sup>19</sup> Beatrice HEUSER: i. m. 45–46.

<sup>20</sup> Uo. 47. – Ezzel szemben Cecil King belgrádi amerikai ügyvivő már június 30-án a szovjet–jugoszláv konfliktust tartotta a kommunizmus története legjelentősebb eseményének. (Uo. 49.)

<sup>21</sup> A Nemzetbiztonsági Tanács határozatát a PPS állásfoglalása előzte meg, amelyet Marshall amerikai külügyminiszter július 1-jén fogadott el, és az amerikai döntéshozatali mechanizmusnak megfelelően az NSC elé terjesztett. A határozatot közli: Nick СЕН (szerk.): *U. S. Diplomatic Records on Relations with Yugoslavia during the Cold War, 1948–1957*. East European Monograph Series, Boulder–Columbia University Press, New York, 2002. 18–22.

<sup>22</sup> Ezt az álláspontot fogja tükrözni az 1949. szeptember 14-i 58-as NSC-határozat, amelyben az Egyesült Államok azt javasolta, hogy bátorítsák a „szakadár kommunista rezsimek létrejöttét”. (Idézi Mark S. BYRNES: i. m. 156.) Borhi László ugyanakkor úgy véli, hogy a jugoszláv típusú átalakulással kapcsolatos

lülkerekedését jelzi, hogy Dean Acheson új amerikai külügyminiszter javaslatára a Nemzetbiztonsági Tanács 1949. február 18-i ülésén elfogadta az NSC-18/2-es dokumentumát, amelyben az Egyesült Államok elkötelezte magát Tito megsegítésére. Az indoklás szerint azért, hogy „életben tarthassa a rendszerét, mint a Kommunista Tájékoztató Iroda testében élősködő rákos daganatot”.<sup>23</sup> Ez radikális változást jelentett az addigi amerikai külpolitikában. A nyílt támogatás látszatát úgy próbálták elkerülni, hogy az amerikai gazdasági erőt kihasználva, a háttérből erősítik Tito hatalmát. Az első lépés a gazdasági segítségnyújtás volt.

Ez igen jókor jött, mert Jugoszláviában súlyos gazdasági problémák jelentkeztek. Habár a világháborús pusztítást jórészt sikerült helyreállítani, az ipar fejletlen maradt. Az első ötéves terv irracionális elvárásai nagy károkat okoztak a gazdaságnak, amit csak tetézett a Szovjetunió és csatlósai gazdasági blokádja. A katonai támadástól tartva Jugoszláviában megnövelték a védelmi kiadásokat, ami tovább súlyosbította az ország külföldi eladósodását.

A nyugati hatalmak azonban nehezen tudtak megegyezni abban, mekkora segítséget nyújtsanak és mikor. A britek attól tartottak, hogy a konfliktus esetleg már 1948 nyarán befejeződik, és Tito a segítségük nélkül is sikerrel megőrzi hatalmát. Ez csapást mért volna a Jugoszláviával kapcsolatos tervekre. Ugyanakkor a konfliktus e korai szakaszában az sem volt biztos, hogy a nyugati segély egyáltalán elegendő lesz-e Tito rendszerének fenntartásához, illetve hogy a szovjetek nem éppen ezért próbálnák-e meg megdönteni a hatalmát. Harmadszor, felmerült olyan kevésbé igazolható vélemény is, hogy az egész konfliktus valójában csak színlelés, a jugoszlávok (és rajtuk keresztül a szovjetek) így próbálnak hozzájutni a fejlett nyugati technológiához.<sup>24</sup>

E félelmek megalapozatlanságáról az amerikaiak már 1948 őszétől meggyőződhetek. Eric Johnson, az amerikai fémipar vezetője októberben személyesen találkozott Titóval, aki azt mondta neki, hogy a jugoszlávok csak a szovjetek bocsánatkérése esetén lennének hajlandók visszatérni a táborba. Az amerikai termékeket örömmel fogadnák, nem adnák tovább a többi kelet-európai országnak, viszont nem hajlandók

---

amerikai nézet téves helyzetelemzésből származott, és ezáltal téves következtetésekhez vezetett. A kelet-európai államok számára – szerinte – ekkor már nem volt gyakorlati haszna, a szovjet típusú berendezkedés már megszilárdulóban volt. (BORHI László: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1946–1956*. Corvina Kiadó, Budapest, 2005. 137.)

<sup>23</sup> Idézi Mark S. BYRNES: i. m. 155. A határozatot teljes terjedelmében közli Nick CEH: i. m. 65–83.

<sup>24</sup> Ann LANE: *Britain, the Cold War and Yugoslav Unity, 1941–1949*. Sussex Academic Press, Brighton, 1996. 127.

politikai alkukat kötni.<sup>25</sup> Reams már ezt megelőzően, szeptemberben javasolta a két ország közti kereskedelem javítását. Az év végére a sajtó is egyre inkább Tito megsegítése mellett érvelt, bár ez nem teljesen tükrözte az amerikai közvélemény álláspontját.<sup>26</sup> A kongresszus ugyanakkor megosztott maradt, és főként a jugoszláviai katolikusok helyzete miatt ellenezte a segítségnyújtást. Cavendish Cannon amerikai külügyi megbízott azonban 1949 januárjában úgy tájékoztatta Acheson külügyminisztert, hogy Jugoszlávia csak nyugati segítséggel állhat ellent a Szovjetunió nyomásának. Véleménye szerint a kivárás politikája azt jelentené, hogy az amerikaiaknak nem érdekük a titóizmus fenntartása. Tito bukása esetén, erős belső ellenállás miatt, csakis egy szovjet báb kerülhetne hatalomra.<sup>27</sup> Ellenezte a segély politikai engedményekhez kötését, mivel az belsőleg gyengítené a jugoszláv rendszert.

Habár az Egyesült Államok az NSC–18 szellemében első lépésként már 1948. július 19-én felszabadította az amerikai bankokban őrzött jugoszláv aranykészleteket (amelyeket az 1941-es német invázió idején zárolt), és ezzel egyidejűleg 50 000–60 000 tonna nyersolaj szállítását engedélyezte, a feltartóztatási politika miatt megszorítások jelentkeztek. Az amerikai törvények szerint ugyanis a kelet-európai államokba tilos volt katonai cikkeket, fegyvereket, illetve olyan hadi cikkeket exportálni, amelyekből a nyugati hatalmaknak sem volt elegendő. A belgrádi nagykövetség azt javasolta, hogy a tilalom ne vonatkozzon Jugoszláviára. Ezt Kohler moszkvai amerikai ügyvivő is támogatta, és végül az NSC–18/2-es határozatban Truman is elfogadta.<sup>28</sup>

Megkezdődött tehát a gyakorlatban is a segítségnyújtás. 1949–1950 között az Egyesült Államok mintegy 270 millió dollár értékben adott segélyt, az Export-Import Bankon keresztül pedig 1949–1950-ben további 55 millió dollár kölcsönt folyósított. Ehhez járult hozzá a többi nyugati állam több mint 64 millió dolláros segélyével és 181 millió dollár értékű hitelével. A nemzetközi szervezetek<sup>29</sup> 476 millió dollár, az ön-

<sup>25</sup> Lorraine M. LEES: i. m. 59.

<sup>26</sup> Az 1949 februárjában végzett felmérés szerint a szovjet–jugoszláv konfliktusról a megkérdezetteknek csak 47 százaléka tudott, és csak 51 százalékuuk növelte volna az amerikai–jugoszláv kereskedelmet. Az év közepén végzett másik felmérésben a megkérdezettek több mint fele tudta, hogy kicsoda egyáltalán Tito, és csak 21 százalékuuk támogatta a két ország közti kereskedelmet. (Uo. 60.)

<sup>27</sup> Cannon ezen megállapításával szemben az alább közölt CIA-elemzések éppen ellenkezőleg foglalnak állást. (Uo. 63–64.)

<sup>28</sup> Beatrice HEUSER: i. m. 82–83.

<sup>29</sup> Egyesült Nemzetek Segély- és Rehabilitációs Ügynökség (UNRRA), Egyesült Nemzetek Gyermeksegély Alap (UNICEF), Nemzetközi Valuta Alap (IMF), Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD) és a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS).

kéntes segélyszervezetek pedig több mint 27 millió dollár értékben segítették Jugoszláviát.<sup>30</sup>

A jugoszláv gazdaság megsegítésén kívül, azzal összefüggésben, fontos probléma volt, hogy egy esetleges szovjet invázió esetén miként támogatathatnák katonailag Jugoszláviát. Miután a jugoszláv kommunista pártot kizárták a Kominformból, mind a nyugati hatalmak körében, mind Jugoszláviában tartottak a katonai inváziótól. Erre utalt Reams már említett jelentése, amelyben a nyugati segítségtől tette függővé Tito rendszerének fennmaradási esélyeit. Habár a katonai szakértők nem tartották valószínűnek Jugoszlávia megtámadását, a belgrádi amerikai nagykövetség és Averell Harriman különleges európai biztos is azt javasolta, hogy küldjenek oda csapatokat, illetve fegyvereket. A szovjet támadással kapcsolatos becsléseket és elemzéseket azonban találgatásokra és pletykákra is alapozták. Habár semmit sem lehetett teljesen kizárni, a hírszerzés 1949 májusában még a helyi háborút sem tartotta valószínűnek.<sup>31</sup>

1949. augusztus 18-án a szovjet kormány jegyzéket küldött Jugoszláviának az ott élő orosz fehéremigráció ügyében. Az emigránsok még az orosz forradalom és polgárháború után érkeztek Jugoszláviába, és állampolgárságuk szovjet nézet szerint rendezetlen maradt. Az eléggé kétértelműen megfogalmazott jegyzéket Tito ultimátumként értelmezte. Ezt látszott erősíteni, hogy ezzel egy időben csapatmozgások zajlottak az ország közelében. Acheson a kialakult helyzet miatt augusztus 31-i sajtótájékoztatóján fontosnak tartotta, hogy leszögezze: az amerikaiak figyelemmel fogják kísérni a szovjetek balkáni csapatmozgásait.<sup>32</sup>

Az elemzők a katonai támadás lehetőségével mint reális veszéllyel azután kezdtek komolyan foglalkozni, hogy kitört a koreai háború. A nyugati hatalmak egyetértettek abban, hogy Jugoszlávia stratégiai fontosságú, és nem szabad lebecsülni a szovjet agresszió veszélyét. David Kelly moszkvai brit nagykövet szerint a koreai háború kiteljesedése esetén a Szovjetunió Jugoszláviában, Iránban vagy Berlinben fog támadást indí-

<sup>30</sup> David L. LARSON: *United States Foreign Policy toward Yugoslavia, 1943–1963*. University Press of America, 1979. 345–347. (Táblázatok.) Az 1949–1950 között folyósított amerikai segély és kölcsön nagyságát érzékelteti, hogy több mint egytizedét alkotta az 1945–1962 között Jugoszláviának adott amerikai támogatásnak (2,396 milliárd dollár). (Uo. 349. Táblázatok.) Lampe megjegyzi, hogy a segélyek lehetővé tették a jugoszlávoknak, hogy a gazdaság továbbra is a nehézipar és a védelem fejlesztésére koncentráljon. Ugyanakkor a költségvetési hiányt csak 12 százalékkal mérsékelte, ami Lampe szerint megkérdőjelezi hasznosságát. John C. LAMPE: *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996. 255–256.

<sup>31</sup> Beatrice HEUSER: i. m. 103–104.

<sup>32</sup> Uo. 108–109.



tani. Hasonló álláspontot képviselt 1950. június 29-én George Kennan, a PPS vezetője. Július 29-én azonban már úgy vélekedett, hogy szovjet támadásra csak abban az esetben kerülne sor, ha a Szovjetunió vállalná egy újabb világháború kockázatát, különben csak energiáját és erőforrásait pazarolná. Csatlósainak támadását viszont ő is lehetségesnek tartotta.<sup>33</sup>

Jugoszlávia megtámadását az amerikai elemzők leginkább 1951-ben tartották valószínűnek. George Allen frissen kinevezett belgrádi amerikai nagykövet február 24-i interjújában hangoztatta Jugoszlávia stratégiai szerepét az Adriai-tenger térségében, ahol Görögország és Olaszország védőpajzsa. A vezérkar már ezt megelőzően, 1950 decemberében különösen fontosnak ítélte Jugoszláviát az amerikai biztonság szempontjából. Ezt a nézetet a külügyminisztérium is osztotta 1951. január 23-án kelt memorandumában, amelyben egyenesen úgy fogalmazott, hogy a segítségnyújtás elmaradása esetén egész Európa és a Közel-Kelet össze fog omlani.<sup>34</sup>

Ezek a gazdasági és katonai segítségnyújtással kapcsolatos dilemmák nyomon követhetők az alábbi négy, Jugoszláviával kapcsolatos CIA-dokumentumban is. A dokumentumok a szovjet–jugoszláv kapcsolatok alakulásának elemzésén túlmenően részletesen tárgyalják a gazdasági, a belpolitikai és a katonai helyzetet abból a nézőpontból, hogy mennyire valószínű a Szovjetunió, illetve csatlósai inváziója. A hírszerzési elemzésekkel kapcsolatban ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy azok nem a kész amerikai külpolitikai álláspontot, hanem a döntések előkészítésének egyik korai fázisát jelentik; a tényleges döntést több elemzési folyamat eredményeként a Politikai Tervező Hivatal, majd ennek alapján a Nemzetbiztonsági Tanács hozta meg. Ugyanakkor már a CIA-elemzések is jelzik a dilemmák azon csomópontjait, amelyeket a tényleges döntéshozatal során az amerikai szakértőknek és politikusoknak mérlegelniük kellett.

A konfliktus kirobbanását követően az amerikai hírszerzés első részletes elemzését (ORE 49–48) 1948. november 18-án adták ki (*1. dokumentum*). Az elemzés a tíz nappal korábbi állapotokat tükrözte. Kiderül belőle: a CIA, bár nem tartotta valószínűnek, hogy a szovjetek és a jugoszlávok gyorsan kibékülnének egymással, a nyílt fegyveres konfliktus lehetőségét elvetette. Úgy vélték azonban, hogy a Szovjetunió bármikor képes lenne a jugoszláv rezsim fegyveres megdöntésére, de a támadás megindításától csak a nemzetközi feszültség növekedése esetén kell tartani.

A Jugoszlávia lehetséges ellenállásáról szóló következő részletes hírszerzési elemzésben (ORE 44–49, 1949. június 20. – *2. dokumentum*)

<sup>33</sup> Uo. 149–152.

<sup>34</sup> Uo. 155–156.

a szovjet nyomásgyakorlás négy alternatívájával foglalkoztak: gazdasági, valamint politikai nyomásgyakorlás, felforgató tevékenységek szervezése, valamint a jugoszláv rendszer fegyveres megdöntése. A jelentés kitért arra, hogy a szovjetek többféle gazdasági szankciót alkalmazhatnak Jugoszlávia ellen, a teljes körű gazdasági blokádot azonban az elemzők a stratégiai jelentőségű jugoszláv ásványkincsek miatt elvetették.

A dokumentum a szovjet nyomásgyakorlás lehetséges elemei közül első helyen Tito és rendszere katonai úton történő megdöntését tárgyalta. Ezen belül három lehetőséget tartottak elképzelhetőnek: a határincidensek gerillaharcra fejlesztését, a Jugoszláviával határos szovjet csatlósállamok támadását, valamint a közvetlen szovjet intervenciót. A lehetőségek közül az első tekinthető komolyabb fenyegetésnek. Az elemzők ugyanakkor arra is felhívták a figyelmet, hogy ebben az esetben Albániában és Bulgáriában jugoszláv ellenakció várható. A Jugoszláviával határos csatlósállamok – Magyarország, Románia, Bulgária és Albánia – támadása nem valószínű. A Jugoszláv Néphadsereg Kelet-Európa második legerősebb hadserege, s az elemzők szerint még abban az esetben is meg tudná állítani a támadást, ha az kiterjedt szovjet logisztikai támogatással párosulna. A közvetlen szovjet katonai támadást valószínűtlennek tartották, helyette inkább a politikai nyomásgyakorlás fokozódására figyelmeztettek.

A koreai háború kitörése után (1950. június 25.) új helyzet alakult ki az amerikai–szovjet kapcsolatokban. Az elemzők úgy látták, megnőtt annak a veszélye, hogy az ázsiai eseményekhez hasonlóan a Szovjetunió Európában is támadást indít. Nőtték az amerikaiak aggodalmai Jugoszláviával kapcsolatban, a háború kitörését a korábbinál valószínűbbnek tartották, ám a bemutatott időszakban egyedül 1951-ben számoltak igazán a katonai támadás lehetőségével; ezt az is jelzi, hogy a hírszerzés két elemzést is készített ebben az évben. A második elemzést (NIE–29/1) 1951. május 3-án fogadták el, és másnap jelentették meg (3. dokumentum). A dokumentum szerint bár a készülő támadásról nincsenek újabb információik, a csatlósállamok fegyveres ereje tovább nőtt, és ez az eshetőségek felülvizsgálatát teszi szükségessé. Az indoklásban támadásra utaló jelként értelmezték, hogy a szovjetek nehézfegyvereket szállítottak a magyaroknak, a románoknak és a bolgároknak, Albánia kivételével mindenhol sugárhajtású gépek figyelhetők meg, tovább növekedett a határincidensek száma, több konzulátust bezárattak és jugoszláv diplomátákat utasítottak ki, miközben egyre romlik a jugoszláv légierő és hadsereg felszereltsége. Az elemzők ebben a formában számoltak Jugoszlávia megtámadásával, bár úgy vélték, hogy a balkáni állammal határos országokban megfigyelhető fegyverkezés egy átfogó fegyverkezési program része is lehet.

A következő fél év során Jugoszlávia megtámadásával kapcsolatban ismét változott az amerikai hírszerzés véleménye. Az 1952. január 4-én kiadott elemzésben (NIE-29/2 – 4. *dokumentum*) már nem tartotta valószínűnek, hogy 1952-ben sor kerülne erre. A hírszerzők véleménye szerint Tito és követői ellenőrzésük alatt tudják tartani az országot, és megfelelő nyugati logisztikai támogatással a hegyvidékeken hatékony gerillaharcot folytathatnak. Habár Jugoszlávia és a szovjet csatlósállamok fegyveres erői közötti egyensúly az utóbbiak javára tolódott el, az elemzők, 1950-es jelentésükhöz hasonlóan, számottevőnek tartották a jugoszláv fegyveres erők erejét, a légierőt pedig korlátozott támadás indítására is képesnek. Habár a szovjetek Jugoszláviával kapcsolatos végső célja nem lett más, a hírszerzők nem látták valószínűnek az ország megtámadását. A szovjet propagandában 1948-hoz képest szinte semmi változás sem történt. A szomszédos csatlósállamok haderejének növelése sem különleges dolog, mivel hasonló figyelhető meg a szovjetek befolyása alatt álló többi kelet-európai államban is, egy átfogó éberségi program részeként. Nem észleltek sietséget az országok hadseregének összehangolásában sem. Az elemzők véleménye szerint az átszervezés legalább 1953 végéig, Albánia esetében 1954-ig el fog húzódni. Jugoszlávia megtámadásának lehetőségét csökkenti az is, hogy Tito rendszere már nem jelent komoly veszélyt a szovjet rendszerre. Moszkva sikerrel akadályozta meg a jugoszláv „eretnység” terjedését, Tito ideológiája hatástalan a nemzetközi kommunista mozgalomban. A szovjetek a támadást egyébként is csak gondos mérlegelés után indítanák meg, Jugoszlávia és a Nyugat együttműködése pedig az utóbbi fél évben a szovjet vezetést arról győzte meg, hogy a támadás jelentős kockázatokkal járna.

A Jugoszlávia elleni katonai támadás valószínűségének kérdése régóta foglalkoztatja a nemzetközi és a hazai történetírást. Vojtech Mastny, a nagy tekintélyű cseh származású amerikai történész szerint az a tény, hogy a második világháború után csökkentették a szovjet haderő létszámát, és ebben a gyorsan romló kelet–nyugati kapcsolatok ellenére sem történt változás, arra utal, hogy a Szovjetunió nem számolt egy közeli európai konfliktus kitörésével. Sőt, teszi hozzá Mastny, a szovjetek azért ellenezték 1948 elején a jugoszláv föderációs terveket, mert nem akartak egy esetleges amerikai támadást kiprovokálni a Balkán-félszigeten. A szovjet álláspontban 1951 januárjában következett be változás, állítja a szerző. Január 9–12. között, a kelet-európai katonai és pártvezetőkkel tartott értekezleten, a szovjet vezetés a csatlósok haderejének olyan növelésére adott utasítást, amely két-három éven belül lehetővé tette volna a támadást. Mastny úgy véli, a Szovjetunió álláspontjában bekövetkezett változás hátterében egy-

részt az húzódott meg, hogy a kínaiak sikeres offenzívát indítottak a Koreai-félszigeten, másrészt belejátszhatott ebbe az a meg nem erősített szovjet hírszerzési értesülés is, amely szerint 1951 nyarán az amerikaiak európai konfliktust szeretnének kiprovokálni, s ehhez Jugoszláviát használnák ugródeszkeként. A kínai offenzíva elakadása és a szovjetek két amerikai kémjének kikapcsolása viszont ismételten a szovjetek politikájának módosulásához vezetett, és 1951 májusában már elálltak a fenti háborús tervtől.<sup>35</sup> Mivel a Jugoszláviával kapcsolatos 1951-es CIA-elemzések közül az első március 20-án, illetve az alább közölt dokumentum május 3-án készült, felmerül annak a lehetősége, hogy az amerikai hírszerzés nézetében bekövetkezett módosulás hátterében ez húzódik meg. Ennek vizsgálata azonban további kutatómunkát tenne szükségessé. Fontos leszögezni, hogy a szovjet előkészületek még éveket vettek volna igénybe, tehát azonnali katonai támadásra ekkor sem volt esély.

A Jugoszlávia elleni esetleges katonai támadás kérdésében a magyar történetírás nem egységes. Király Béla szerint már 1949 késő tavaszán–nyarán tervek készültek Jugoszlávia megtámadására, a magyar hadsereg pedig 1950 nyaratól készen állt erre. Ritter László tanulmányában korrigálja Király állításait, és azt hangsúlyozza, hogy a szovjet tábor ekkor még nem állt készen a támadó háborúra, az előkészületek pedig védelmi célokat szolgáltak. Ritter álláspontja megegyezik Vojtech Mastny nézetével, aki szerint a Szovjetunió inkább tartott egy amerikai partraszállástól Jugoszláviában.<sup>36</sup> Okváth Imre szerint 1951 júniusában készült el a Jugoszlávia elleni magyar támadási terv, amelynek értelmében a magyar haderő a román és a bolgár seregekkel közösen foglalta volna el Belgrádot. A szerző azonban hangsúlyozza, hogy ez az „imperialista tábor” esetleges támadásának fogadására készült ellenterv volt. Rákosi mellett, hogy sürgette a Jugoszlávia elleni fegyveres küzdelmet, szorgalmazta egy emigráns jugoszláv lap kiadását, egy ellenkommunista párt létrehozását jugoszláv területen, és felvetette a fegyveres partizánakció lehetőségét.<sup>37</sup>

<sup>35</sup> Vojtech MASTNY: *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949–1956*. Woodrow Wilson International Center for Scholars. Working Paper No. 35. Washington, 2002. 12., 19., 29–30.

<sup>36</sup> A kínaiak sikeres koreai előretörését látva Sztálin úgy vélte, hogy az amerikaiak Ázsiában képtelenek lesznek megnyerni a háborút, ezért Európában indíthatnak ellentámadást. Mastny ugyanakkor leszögezi, hogy a szovjet tömb védelmi készségének fokozása nem zárta ki automatikusan egy esetleges offenzíva lehetőségét. Vojtech MASTNY: *The Cold War and Soviet Insecurity. The Stalin Years*. Oxford University Press, New York–Oxford, 1994. 113.

<sup>37</sup> Ritter László: *War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategies*. Elérhető: [http://www.isu.etho.ch/php/documents/collection\\_Tito/texts/Introduction\\_war\\_tito.htm](http://www.isu.etho.ch/php/documents/collection_Tito/texts/Introduction_war_tito.htm), hozzáférés

Az alábbi CIA-elemzésekből bepillantást nyerhetünk egyrészt az elemzők – és ezzel az adott kor – gondolkodásába, másrészt az amerikai politikai döntéshozatal mechanizmusába. Az itt közölt meglehetősen terjedelmes négy CIA dokumentum talán közelebb visz annak a mindmáig vitatott kérdésnek a tisztázásához is, hogy az amerikai hírszerzés szerint milyen szerep hárult volna egy esetleges támadás esetén Magyarországra. Az alábbi források azt valószínűsítik, hogy az elemzőknek nem voltak olyan információik, amelyek a közvetlen támadás megindulását valószínűsítették. De ha nem is azonos intenzitással, mindvégig számoltak ennek lehetőségével.

Az itt közölt dokumentumok a CIA honlapjáról származnak (<http://www.foia.cia.gov>, hozzáférés ideje: 2006. május 15.). Nyomtatásban szintén közreadja Nick Ceh (szerk.): *U. S. Diplomatic Records on Relations with Yugoslavia during the Early Cold War, 1948–1957*. (Boulder–Columbia University Press, New York, 2002., sorrendben a következő oldalakon: 54–60., 75–81., 283–285. és 327–334.). Nick Ceh dokumentumközlése azonban nem tartalmazza az elemzésekhez fűzött korabeli kiegészítéseket, amelyeket az eredeti szöveghez hasonlóan \*-gal jelöltem. A többi jegyzetet én készítettem.

## 1. dokumentum<sup>38</sup>

### A szovjet–jugoszláv kapcsolatok alakulása\* Összefoglalás

Az SZSZSZK csatlós birodalmában az első jelentős szakadást az robantotta ki, hogy Tito szembeszegült a Kominformmal,<sup>39</sup> és ezzel csapást mért a világkommunizmus révén terjeszkedő sztálinista politikára. Ha ugyanis a Tito-affér következtében a Kreml úgy dönt, hogy a helyi

---

ideje: 2005. március 9.; OKVÁTH Imre: *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Aquila Kiadó, Budapest, 1998. 139–141.; BORHI László: i. m. 216.

<sup>38</sup> A dokumentum 1948. november 18-án készült.

\* Megjegyzés: a fenti információk az 1948. november 5-i állapotokat tükrözik. A külügyminisztérium, a hadsereg, a haditengerészet és a légierő hírszerző szervei vettek részt a jelentés kidolgozásában.

<sup>39</sup> Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája. A Kommunista Internacionálé (Komintern) utódaként 1947. szeptember 22–24-én hozta létre a szovjet, a hat kelet-közép-európai, valamint a francia és az olasz kommunista párt. A szervezetet 1956-ban, a szovjet–jugoszláv kibékülés jeleként feloszlatták.

kommunista pártokra nem tekinthet többé úgy, mint a csatlósok feletti szovjet ellenőrzés fenntartásának hatékony eszközeire, akkor a szovjet vezetőknek át kell értékelniük jelenlegi módszereiket. Az újraértékelés legfőbb eredménye valószínűleg az lesz, hogy (1) az összes kommunista párt vezetőségét alaposan megtisztítják a nem megbízható elemektől; és (2) kemény lépéseket tesznek a kelet-európaiak széles körű szovjetellenes érzületének semlegesítésére.

Tito és a Kominform gyors kibékülése nem valószínű. Tito a kibéküléssel szemben bizalmatlan, mert a jelenlegi szovjet rezsim soha nem fogja megbocsátani az eretnokségét, és az átmeneti közeledés ellenére kérlelhetetlenül a megdöntésére fog törekedni. A Kreml ugyanis nem engedheti meg, hogy a tekintélye sérüljön, vagy hogy a csalhatatlanságát kelljen tagadnia, ami abból fakadna, hogy legalább részben beismeri, hogy Titónak igaza van. A jelen pillanatban ugyanakkor a Kreml képtelen hatékony, a katonai támadást nélkülöző fegyelmező lépéseket tenni Tito ellen, Tito viszont megpróbál minden olyan lépést elkerülni, amely az SZSZSZK-t ilyen lépés megtételére kényszerítené. Következésképpen sem Sztálin, sem Tito nem fogja megkockáztatni az azonnali szakítást a két ország között, bízva abban, hogy a fejlemények a jelenlegi holtpontra végül valamilyen kielégítő megoldással fognak túljutni. A két ország közti vitás ügy elsimítása azonban rendkívül nehéz lesz. Mivel mindkét állam a saját helyzetét akarja konszolidálni, feltételezhető, hogy a köztük lévő ellentétek ideológiában, és ezzel együtt a gyakorlatban is intenzívebbé válnak.

Habár folyamatosan szélesedik a Jugoszlávia és az SZSZSZK közötti törés, a Kreml azon döntését, hogy erejét Tito fegyveres megdöntésére használja fel, inkább a nemzetközi fejlemények fogják előidézni, semmint a jugoszláv lépések. A közvetlen szovjet akció eshetősége abban az esetben növekedhet meg, ha a nemzetközi feszültség miatt megnövekszik a háború lehetősége, vagy ha az SZSZSZK szándékosan kirobbantja a harmadik világháborút.

A szovjet–jugoszláv kapcsolatok alakulása

1. Lehetséges fenyegetés a világkommunizmusra nézve

A szovjet csatlósbirodalmon belül az első jelentős repedés akkor mutatkozott, amikor Tito szembeszegült a Kominformmal. Jugoszlávia teljes elfordulása a szovjet tömbtől sem az SZSZSZK, sem a nyugati világ számára nem jár fontos gazdasági következményekkel; nagyobb a hatása annak, hogy Tito sikeresen lázadt fel a világkommunizmus fejlődésének szovjet tervei ellen. Tito azzal, hogy a Kremllal mint legfőbb hatalom-

mal szembeszállt,<sup>40</sup> csapást mért arra a sztálinista koncepcióra, hogy a világkommunizmus segítségével terjeszkedjen. A Kreml sikertelenül próbálta meg Titót visszatérlni a karámba.<sup>41</sup> Ez újból annak felismerésére készítette a szovjet Politbúrót,<sup>42</sup> hogy a szovjet fegyveres erők támogatása nélkül a kommunista pártfegyelem (1) nem garantálja minden esetben a Kreml hatalmának való teljes alárendelődést, amit viszont a szovjet rendszer megkövetel; illetve (2) nem eléggé erős ahhoz, hogy a kommunista pártokat a „nemzetközi” kommunizmus fejlődése érdekében „nemzeti” önérdelkeik feladására készítse.

A szovjet–jugoszláv kapcsolatok alakulásának ezért két aspektusa van. Kérdés, hogy milyen azonnali hatása lesz Jugoszlávia átpártolásának azokban az ügyekben, amelyekben egybevág a szovjet és a jugoszláv politika; ezek: Trieszt, Ausztria és Görögország.<sup>43</sup> Ennél is fontosabb, hogy vajon miként befolyásolja a Kreml végső győzelemmel kapcsolatos elképzeléseit Tito alárendeltségének kérdése. Ha ugyanis Tito elpártolása miatt a Kreml úgy dönt, hogy megbízhatatlanságuk miatt a helyi kommunista pártok nem hatékony eszközei a csatlós államok feletti szovjet ellenőrzésnek, akkor át kell értékelnie jelenlegi módszereit. És az is várható, hogy komoly elnyomó intézkedéseket hoz, amelyekkel megpróbálja semlegesíteni a kelet-európaiak széles körű szovjetellenes érzületét.

## 2. Tito és Sztálin gyors kibékülésének valószínűtlensége

Tito és a Kominform gyors kibékülése nagyon valószínűtlen. Továbbá minél tovább tart a konfliktus, a főszereplők annál nehezebben tudnak megegyezni. A Kreml azért, mert a totalitárius kommunista rendszer szükségletei miatt nem veszíthet tekintélyéből, vagy nem tűrheti el a csálhatatlansága tagadását, ami Tito igazának beismeréséből származna; Tito ugyanakkor csak annak tudatában kapitulálhatna, hogy eretnekességét a jelenlegi szovjet rezsim sosem fogja megbocsátani, és az átmeneti közeledés ellenére kérlelhetetlenül a megdöntésére fog törekedni.

<sup>40</sup> A két kommunista párt levélváltása magyarul olvasható: *A Jugoszláv Kommunista Szövetség a nemzetközi munkásmozgalomban 1948 és 1968 között*. Fórum Kiadó, Újvidék, 1968. 201–215., 217–245.

<sup>41</sup> Ennek része volt a két kommunista párt közötti levélváltás, a szovjet katonai és polgári tanácsadók visszahívása, a Kominform 1948. június 20–22-i bukaresti ülésén a Jugoszláv Kommunista Pártot elítélő határozat.

<sup>42</sup> A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Irodája.

<sup>43</sup> Trieszt kapcsán Sztálin tartott a nemzetközi konfliktus kiéleződésétől, illetve attól, hogy a jugoszlávok támogatásával rontaná az Olasz Kommunista Párt választási esélyeit. Ausztriától Tito a szlovén kisebbség miatt Karintiát követelte, de a szovjeteknek nem állt érdekében a kérdés gyors rendezése, hiszen az osztrák békeszerződés megkötéséig csapataik Ausztria területén állomásozhattak. Görögország esetében Sztálin valószínűleg tartotta magát az 1944. októberi százalékos megosztáshoz, amely Görögországban 90 százalékos beleszólást engedélyezett a briteknek.

Úgy tűnik azonban, hogy a Kreml képtelen hatékony büntetőintézkedéseket alkalmazni Tito ellen. A fegyveres beavatkozást egyöntetűen elutasítja, mivel az nyílt konfliktushoz vezetne Jugoszlávia és a szovjet tömb között. Az SZSZSZK és csatlósai gazdasági szankcióval nem igazán fogják tudni Titót a feltételek elfogadására kényszeríteni, különösen akkor nem, ha a gazdasági kapcsolatokkal sikerülne Jugoszláviát szorosabban a Nyugathoz kötni. A szankciók esetleg káros gazdasági következményekkel járhatnak a csatlós országokban. Tito hatalma a Jugoszláv Kommunista Párt, a hadsereg és a rendőrség felett elegendőnek tűnik ahhoz, hogy a közeljövőben megakadályozza a szovjet ösztönzésű belső puccsot.<sup>44</sup> Tito meggyilkolására sor kerülhet, de Ranković, Djilas vagy Kardelj miatt még halála sem vezet szükségszerűen rendszere felbomlásához.<sup>45</sup> Valószínűtlen továbbá, hogy Tito hagyná, hogy a Kreml olyan helyzetet provokáljon ki, amely félhivatalos ürügyként szolgálhatna egy nyílt akcióhoz.

Noha eddig Titót nem sikerült megfosztani hatalmától, a Kreml nem engedheti meg, hogy a végtelenségig büntetlenül hagyja Jugoszlávia elpártolását. A szovjet vezetők nem ismerhetik be, hogy nem képesek a világon mindenütt ellenőrizni a kommunista pártokat, hiszen ennek beismerése a világuralmi terveik alapját ásná alá. Ezenfelül gazdasági és stratégiai okokból az SZSZSZK nem szívesen alkalmaz olyan módszereket, amelyek esetleg arra készítenék Titót, hogy a nyugati hatalmak mellett kötelezze el magát. Ezért, ami Jugoszláviát illeti, az SZSZSZK mérsékelt politikát fog folytatni Titóval szemben, miközben a nyugati hatalmak elleni harc sürgetőbb kérdéseire fog koncentrálni.

Ugyanakkor Tito sem óhajthatja siettetni a konfliktus eszkalálódását, és valószínűleg ő is visszafogottan fog cselekedni. Habár bízik abban, hogy bármilyen közvetett szovjet nyomásnak ellent tud állni, nem fog olyan lépést tenni, amely az SZSZSZK-nak ürügyül szolgálhat a fegyveres beavatkozásra. A kelet–nyugati konfliktus jelenlegi szakaszában Tito nem zárkozhat el attól, hogy a jövőben esetleg megegyezzen Sztálinnal. Bár gazdaságilag Jugoszlávia hasznot húzhatna abból, ha teljesen szakít az SZSZSZK-val (feltéve, ha a keleti irányú kereskedelmet

<sup>44</sup> Arso Jovanović katonai puccsísérlete sikertelenül végződött.

<sup>45</sup> Aleksandar Ranković (1909–1983) belügyminiszter és a titkosszolgálat vezetője. 1963-tól Jugoszlávia alelnöke. Reformellenessége miatt 1966-ban a brioni pártplénumon minden tisztségéből leváltották. – Milovan Djilas (1911–1995) jugoszláv vezető kommunista politikus, miniszterelnök, 1953-tól a Szövetségi Népi Gyűlés elnöke. Sztálinnal többször találkozott. Az 1950-es évektől írásaiban egyre élesebben bírálta Tito rendszerét, amiért többször börtönbüntetésre ítélték. – Edvard Kardelj (1910–1979) jugoszláv forradalmár és politikus, Tito kinevezett utóda. 1948–1953 között külügyminiszter.



nyugatival helyettesítené), az ilyen lépés politikailag veszélyes lenne. Tito túlélésére ezért a legnagyobb esély akkor van, ha el tudja kerülni a nyílt összecsapást az SZSZSZK-val, abban a csekély reményben, hogy végül valami módon Jugoszláviát visszafogadják a szovjet táborba.

3. A szovjet külpolitika jugoszláv támogatottságának valószínűsége Mindaddig, amíg kétséges marad a szovjet–jugoszláv viszony kimenetele, Jugoszlávia, legalábbis a felszínen, általánosságban az SZSZSZK külpolitikáját fogja támogatni;<sup>46</sup> és mindaddig, amíg Tito áll az állam élén, arra fog kényszerülni, hogy hivatalosan tovább támadja a nyugati „imperializmust”. Továbbá, mielőtt a Kremellel végleg megegyezne, Titót nemcsak az attól való félelem motiválja az „ajtó nyitva tartásában”, hogy esetleg kiprovokálja az SZSZSZK szélsőséges lépéseit, hanem az a felismerés is, hogy a nyugati hatalmak már elkötelezték magukat olyan érdekek védelmében, amelyek ellentétesek Jugoszlávia legfőbb külpolitikai céljaival.<sup>47</sup>

Az SZSZSZK eddig például támogatta a Trieszttel kapcsolatos jugoszláv ambíciót, amelyet akadályoz, hogy a Nyugat Olaszországot támogatta. Jugoszlávia várhatóan a Trieszti Szabadállam Olaszországnak való visszaadásáról szóló nyugati javaslattal szemben a szovjetek ellenkezését fogja támogatni, annak reményében, hogy a terület végső felosztásakor Jugoszlávia területi nyereségre tehet szert. Ugyanakkor elképzelhető, hogy az SZSZSZK módosít az üggyel kapcsolatos álláspontján, hiszen nem kívánja Tito rendszerét erősíteni, illetve fő célja az, hogy a trieszti kérdés rendezésével elérje az amerikai csapatok kivonását.<sup>48</sup>

A nyugati ellenzés miatt Tito nem várhat változást az osztrák Szlovén–Karintiára vonatkozó területi igényével kapcsolatban sem. Ezért abban a reményben fog cselekedni, hogy a Szovjetunió inkább adná ezt a területet az ingadozó Jugoszláviának, mint a minden bizonnyal „nyugati” Ausztriának. Napjaink jugoszláv eseményei ugyanakkor növelik annak valószínűségét, hogy ha sor kerül az osztrák békeszerződésről

<sup>46</sup> A Jugoszláv Kommunista Párt V. kongresszusán Tito beszédében hitet tett a sztálini irányvonal mellett, és döntést hoztak a kollektivizálás felgyorsításáról. A dunai hajózásról megrendezett belgrádi konferencián (1948 júniusában) szintén a szovjet álláspontot képviselték.

<sup>47</sup> George Bidault francia külügyminiszter 1948. március 20-i torinói beszéde ezt példázza: az olasz választások előestéjén Trieszt Olaszországnak adására szólított fel.

<sup>48</sup> Trieszt hovatartozása a szovjetekkel kapcsolatos jugoszláv sérelmek egyik elemét jelentette. Tito eredeti célja az egész Venezia-Giulia tartomány megszerzése volt. 1946 júliusában a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok elfogadta a franciák kompromisszumos javaslatát, amely létrehozta a Trieszti Szabad Területet.

szóló tárgyalásokra, akkor az SZSZSZK felhagy Szlovén-Karintiával kapcsolatos korábbi álláspontjával, azért cserébe, hogy más kérdésekben nyugati támogatásra tegyen szert.

A Görögországgal kapcsolatos szovjet–jugoszláv helyzet sokkal kényesebb. A görögországi küzdelem főként a nemzetközi kommunista csatornákon keresztül zajlik, valószínűleg részt vesz benne a Kominform Katonai Titkársága is. Következésképpen a görög kommunista előrenyomulás vezetésében Tito szerepe kevésbé fontos. Ugyanakkor nem valószínű, hogy a jugoszlávok aktívan elleneznék a görög kommunisták ügyét, hiszen ezzel valószínűleg kitennék magukat a szovjet megtorlásnak.

#### 4. A szovjet–jugoszláv szakítás várható szélesedése

Egyre valószínűtlenebb, hogy mindaddig, amíg Tito és követői ellenőrzik a jugoszláv kormányt, sikerül elsimítani az SZSZSZK és Jugoszlávia közti vitás ügyet. A szovjet–jugoszláv kapcsolatok folyamatos romlásához az a tényező is hozzájárul, hogy a Kreml a csatlósainál megkísérli eliminálni azokat a tényezőket, amelyek eredetileg Jugoszlávia elpártolását okozták. Más szavakkal: mivel a csatlósok kommunista pártjaiban a „nacionalista” kommunista elemek ellen könyörtelen tisztogatás folyik, a Jugoszláviát a szovjet rendszertől elválasztó szakadék tovább szélesedhet; valójában már most sem lehetséges a vitát a kommunista pártok szintjére korlátozni. Ráadásul Titónak az a törekvése is szélesítheti a szakadékot, hogy pozícióit megszilárdítsa. Azzal ugyanis, hogy belefeledkezett személyes hatalma körülbástyázásába, olyan belpolitikai lépések megtételére kényszerülhet, amelyek csak kevésbé térnek el a szovjetek utasítására a csatlósoknál alkalmazottaktól. Ha megtenné ezeket, akkor igazolásukra Tito inkább a marxista–leninista, mint a sztálinista ideológiához fordulna.

Amióta a Kominform elítélte Titót,<sup>49</sup> az SZSZSZK erőteljes kampányt indított a csatlósoknál, hogy az összes „nacionalista” elemet kigyomlálja. Lengyelországban a tisztogatás elérte a kommunista párt legmagasabb szintjét, amíg a többi országban a másként gondolkodókat csendesen, de hatékonyan már azt megelőzően elnémították, hogy politikailag zavaróvá válhattak volna. A pártok sorainak szorosabbra zárásával egy időben – közvetve és közvetlenül – fokozódott a Tito-ellenes propaganda, egyre hangsúlyosabb lett a kommunizmus „internacionalista” jelle-

<sup>49</sup> Vagyis Bukarestben, 1948. június 20–22-én. A nyilatkozat először csak június 28-án a *Rudé Pravo* csehszlovák lapban jelent meg. A dokumentum magyarul olvasható: *A Jugoszláv Kommunista Szövetség*. I. m. 246–253.

ge, vagyis Moszkva törekvése az ellenőrzésre. A „tisztogatási” folyamat és a propaganda alapvetően hatott a jugoszlávok és a csatlósok közötti viszonyra, bizonyos esetekben megkönnyítették a vitát és a kormány-szintű kapcsolatok megromlását. A vita folytatódásával a csatlósok és Jugoszlávia közötti viszony tovább fog mérgesedni, és várhatóan a kölcsönös segítségnyújtási szerződések felmondásában fog kicsúcsosodni.<sup>50</sup>

A csatlósoknál zajló perekkel egy időben Tito azzal erősítette meg a saját pártját, hogy az összes olyan gyanús személyt kizárta,<sup>51</sup> akik a legkisebb hajlandóságot is mutatták arra, hogy inkább Kremlhez, mint Titóhoz legyenek lojálisak. A jugoszláv kommunisták többsége ezért valószínűleg a kommunizmus „nemzeti” irányzata mellett kötelezte el magát, amelyet a többi csatlós országban az SZSZSZK megpróbál likvidálni.

Mindaddig, amíg Tito kommunistái maradnak hatalmon, a jugoszláv politika a szovjet érdekszférával kapcsolatban eltérhet a többi csatlósétól; utóbbiak viszonylatában a Kreml előkészületeket fog tenni arra, hogy szorosabb szálakkal fűzze őket az SZSZSZK-hoz, esetleg teljesen beolvassza őket a Szovjetunióba. A jugoszláv gazdasági tervek szintén eltérhetnek valamelyest a csatlósok jóváhagyott mintájától. A mezőgazdaság kollektivizálásában Tito rendszerének már nem kell követnie többé a szovjet „menetrendet”. Titót inkább azok a törekvések motiválják, hogy fenntartsa politikai rendszerét, tartalékot képezzen, vagy a létfontosságú termékekért cserébe mezőgazdasági termékekkel kereskedjen a Nyugattal. Divergencia lesz megfigyelhető a gazdaság egyes területein, mivel Tito rendszere sürgető feladatnak tartja, hogy gazdaságilag elég erős legyen ahhoz, hogy sikerrel tartóztassa fel az SZSZSZK és a csatlósok növekvő politikai nyomását. Így Jugoszlávia valószínűleg fokozatosan enyhít az Európai Újjáépítési Programmal<sup>52</sup> szembeni ellenséges érzületén, és határozottabb lépéseket tesz a nyugati kereskedelem előmozdítására.

## 5. A Szovjetunió lehetősége Tito hatalmának megdöntésére

Ha a nemzetközi helyzet változatlan marad, akkor a jugoszláv–szovjet kapcsolatok iránya azt valószínűsíti, hogy a Tito Kominformtól való el-

<sup>50</sup> A Szovjetunió ezt 1949. október 9-én tényleg felbontotta. A szovjet lépés előtt Lengyelország és Magyarország 1949. szeptember 30-án, Románia és Bulgária 1949. október 1-jén felbontotta a barátsági szerződést. Albániával Jugoszlávia nem kötött ilyen szerződést.

<sup>51</sup> Például Adrija Hebrangot és Sreten Žujovićot. A gyanús elemeket koncentrációs táborokba zárták. Ezek közül a leghírhedtebb a Goli otok (Kopár-sziget) volt.

<sup>52</sup> Az Európai Újjáépítési Programot (ERP), ismertebb nevén a Marshall-tervet 1947. június 6-án hirdették meg azzal a céllal, hogy Nyugat-Európát ellenállóvá tegyék a szovjet befolyással szemben.

pártolásával kezdődő ellentét folyamatosan tovább mélyül. Az SZSZSZK ugyanakkor bármikor képes Tito fegyveres megdöntésére, természetesen vállalva mindazon veszélyt, amivel e lépés megtétele együtt jár. Mindaddig, amíg nem növekszik a nemzetközi feszültség, az SZSZSZK nem fogja nyíltan támadni Tito rendszerét. Mindaddig, amíg az SZSZSZK remélheti, hogy befolyását politikai eszközökkel növelheti, valószínűtlen, hogy a Kreml olyan drasztikus lépésekre szánna el magát Jugoszlávia ellen, amelyek a többi országban gyengíthetik a kommunista erejét. A Jugoszlávia elleni közvetlen szovjet támadás valószínűsége azonban növekedhet, ha a nemzetközi feszültség növeli a háború valószínűségét, vagy ha az SZSZSZK szándékosan kirobbantja a harmadik világháborút.

Mindezt figyelembe véve a Tito-affér hatással marad a Kreml azon kísérleteire, hogy világon mindenütt biztosítsa ellenőrzését a kommunista pártok felett, amint ezt a „megbízhatatlan” elemek eltávolítása tanúsítja. Ahogyan növekszik a Tito és a Kominform közti szakadék, a Kreml azzal fog foglalkozni, hogy a lehető legkevesebb csatlósónál ismétlődjön meg egy Titóéhoz hasonló függetlenségi törekvés. A Kreml kényszerítve érezheti magát arra, hogy a csatlósoknál további elnyomó intézkedéseket vezessen be, mint például a katonai megszállás fokozása vagy akár az annexió.

## 2. dokumentum<sup>53</sup>

Becslés a jugoszláv rendszer  
szovjet nyomással szembeni ellenállási képességéről az 1949-es évre\*  
Összefoglalás

1. A Kreml terveiben 1949-ben nem szerepel Jugoszlávia elleni közvetlen szovjet és/vagy csatlósokkal közös katonai agresszió.

2. Az ellenségesebb, de valószínűleg hatástalan propaganda-hadjáraton felül a Jugoszlávia elleni határincidensek valószínűleg tovább foko-

<sup>53</sup> Az elemzés az 1949. június 8-án rendelkezésre álló információk alapján készült; elkészültének időpontja: 1949. június 20.

\* A jelen becslés néhány olyan módszert alkalmaz, amely a Kreml rendelkezésére áll ahhoz, hogy Tito rendszerétől megszabaduljon, illetve a Tito számára rendelkezésre álló eszközöket, amelyekkel ellent tud állni az ilyen módszereknek, ha a Kreml 1949-ben alkalmazná őket. A megfontolás tárgyát képező módszerek és eszközök négy nagy csoportba tartoznak: katonai, politikai, gazdasági módszerek és a felforgató tevékenység.

zódnak. Ezen cselekmények ugyanakkor nem vezetnek 1949-ben nagyarányú gerillaháborúhoz.

3. Tito rendszerének fennmaradása előtt 1949-ben nem áll legyőzhetetlen akadály.

4. A „független” Macedónia kikiáltása várhatóan kevésbé fogja elnyerni a jugoszláviai macedónok támogatását. Ilyen nyilatkozat kiadása emellett a közeljövőben valószínűtlen.

5. A belső és a külső feltételeket tekintve a szovjet tábor 1949-ben nem áll készen arra, hogy megfelelő gazdasági nyomás gyakorlásával kényszerítse ki a jugoszláv gazdaság összeomlását. A jugoszláv gazdaság a fenti időszakban még amerikai behozatal nélkül sem szenvedne komoly kárt.

6. 1949-ben Tito a Nyugattól próbál meg iparcikkeket beszerezni. Látványlag magabiztosan hisz abban a nyugati szándékban, hogy őt mint a Kremlt nyugtalanító szereplőt támogatják, valamint abban, hogy minimális politikai engedménnyel és stratégiai exporttal képes a Nyugattól gazdasági segítséget szerezni. Az önvédelem és a gazdasági önérdek politikáját követve egyes stratégiai termékek esetében tovább fog a Kelettel kereskedni.

7. Amerika politika céljai miatt a Keletről jövő katonai nyomás végző soron olyanfajta katonai és gazdasági segítség megadását teheti szükségessé, amely segítheti Jugoszlávia bizonyos fokú önvédelmét. Sok függ viszont a nyomás mértékétől. A Nyugat ugyanakkor könnyebben és a hatékony felhasználás nagyobb garanciájával képes azonnali vészhelyzet esetére biztosítani a szükséges katonai felszerelést, mint a felszerelés gyártásához szükséges eszközöket.

### Becslés a jugoszláv rendszer ellenállási képességéről a szovjet nyomással szemben 1949-ben

#### 1. Katonai

A szovjet vezetők a következő lehetőségek közül választhatnak Tito rendszerének katonai megdöntésére:

(1) A határincidensek továbbfejlesztése szervezett gerilla-hadviselésre (lásd a Felforgató tevékenység című fejezetet a 4. oldalon);<sup>54</sup>

(2) Közvetlen katonai agresszió a Jugoszláviával határos csatlós országok seregeinek egyesítésével;

(3) Szovjet csapatok közvetlen katonai akciója Jugoszlávia ellen.

<sup>54</sup> Az eredeti dokumentumban szereplő oldalszám.

1949 hátralévő részében a nagyarányú gerilla-hadviselés, amely valóban anyagháború lenne, jelenti az egyetlen komolyabb katonai fenyegetést Tito hatalmára. Feltételezzük, hogy a Kreml csak abban az esetben hajlandó nagyarányú gerilla-hadviselést folytatni, ha kész nyílt háborút kockáztatni Jugoszlávia ellen. Tito határozott ellenlépéseket tenne annak megakadályozására, hogy az anyagháború rendszerére végzetes legyen. Ebben az esetben valószínűleg az lenne a módszere, hogy a jugoszlávok támogatásával gerillaakciókra kerülne sor Albániában és Bulgáriában, ami súlyos következménnyel járna ezen két ország rendszerére nézve, főleg Albániában, ahol Hodzsa kormánya instabil.<sup>55</sup>

A jugoszláv hadsereg, amely a második legnagyobb és a második legfelkészültebb Kelet-Európában, képes legyőzni a szomszédos csatlós államok hadseregeinek bármilyen szervezkedését. Ezek még kiterjedt szovjet logisztikai támogatás esetén sem képesek arra, hogy 1949-ben megbirkózzanak a jugoszláv fegyveres erőkkal (és külön kérdés a Szovjetunió iránti lojalitásuk).

1949-ben valószínűtlen a közvetlen szovjet katonai intervenció. Bármilyen közvetlen támadás előtt a jugoszláv hadseregnek mintegy harminc-hatvan nap áll rendelkezésére ahhoz, hogy a Száva és Duna folyótól délre fekvő hegyes területeken újraszerveződjön, s ezzel elejét veszi annak, hogy megsemmisítő vereséget szenvedjen az SZSZSZK csapataitól. Tito erőinek az ellenállásra való elszántsága és ereje még gerillaháború esetén is további elrettentő erőként szolgálhat a közvetlen szovjet katonai intervenció ellen.

## 2. Politikai

A Szovjetunió azáltal, hogy növeli a határincidensek<sup>56</sup> (amelyeket állítólag a jugoszlávok provokálnak) elleni tüntetések számát és [fokozza] heveségüket, kiterjesztheti Tito elleni politikai kampányát, és fokozhatja Jugoszlávia ellen az idegek háborúját. Propagandájával egyre nyílt-

<sup>55</sup> Az albán kormány helyzete több tényező miatt vált instabillá. Észak-Epirusz hovatarozása miatt feszültté vált az albán–görög viszony, és a görög polgárháború alatt gyakoriá váltak a határincidensek. A szovjet–jugoszláv konfliktus kitörésével Jugoszláviával szintén feszültté vált a helyzet; az albánok Koszovó-Metohija lakosságát lázadásra szólították fel, valamint kémeket és diverzáns csapatokat küldtek. A brit és az amerikai titkosszolgálat több összeesküvést szervezett, ezek azonban rendre kudarcot vallottak. Enver Hodzsának, az albán kommunista vezetőnek belpolitikai nehézségekkel is szembe kellett néznie: a jugoszláv gazdasági segítség kiesésével problémássá vált a lakosság ellátása, az életszínvonal rendkívül alacsony lett.

<sup>56</sup> 1948 júliusától 1949 június végéig az albán határon 51, a bolgár határon 51, a román határon 16, a magyar határon 53 esetben került sor határincidensre.

tabban fordul több jugoszláviai kisebbséghez, hogy döntsék meg Tito rendszerét, és cserébe kedvezőbb bánásmódot ígér. Habár kevésbé valószínű, de az SZSZSZK esetleg nem támogatja a Trieszttel, Olaszországgal és Ausztriával kapcsolatos jugoszláv igényeket, valamint megszervezheti és elismerheti a „független” macedón államot, amelynek célja Tito dél-jugoszláviai pozíciójának aláásása lenne. Végző pozitív politikai lépésként, bár ez a legvalószínűtlenebb, a szovjetek és a csatlós államok megszakíthatják Jugoszláviával hivatalos diplomáciai kapcsolataikat.

Az év eleje óta a jugoszláv–szovjet kapcsolatokban fokozódott az ellenségeskedés. A felerősített szovjet propagandakampánynak ugyanakkor valószínűleg csekély sikere lesz, mert a Kominform vádjai egyre inkább átlátszóvá és hatástalanná válnak. Másrészt a Kominform propagandája taktikailag azt a hatást éri el, hogy a jelentős, nem kommunista jugoszláv népesség Tito táborához csatlakozik. A jugoszlávok többsége, bár nem szereti Titót, inkább őt támogatná, semmint elősegítse Jugoszlávia visszatérését a szovjet ellenőrzés alá.

Vannak olyan montenegrói, macedóniai, és valószínűleg más jugoszláv köztársaságokban élő kisebbségek, amelyek cserébe azért, hogy az SZSZSZK kedvező bánásmódot ígér, hajlandóak lehetnek támadást indítani Tito rendszere ellen. A csoportok jelentette potenciális fenyegetést Tito meg tudja akadályozni titkosrendőrsége<sup>57</sup> segítségével. A „független” Macedónia kikiáltása 1949-ben nemigen számíthat sikerre a jugoszláviai macedónok jelentős támogatása nélkül. Ilyen nyilatkozat a közeljövőben semmi esetre sem valószínű. Ha a macedón állam létrehozása bármikor komolyan fenyegetne 1949 során, Tito tömegesen telepíthetné át a megbízhatatlan macedónokat Jugoszlávia más térségeibe. Hasonlóan megvonhatja a görög gerilláktól a jelenlegi jugoszláv segítyt, és esetleg közös nevezőre juthat a görög nemzeti kormánnyal.<sup>58</sup>

Úgy véljük, Tito korán arra a meggyőződésre jutott, hogy a Kreml stratégiái nem akarnak háborút a Nyugattal; kezdetben ez bátorította föl arra, hogy az SZSZSZK-val szembeszálljon. Mivel a szovjet célok tekintve valószínűleg még mindig kitart eredeti megállapítása mellett, határozottan fog reagálni bármilyen, közvetlen biztonságát fenyegető szovjet vagy csatlós kezdeményezésre. A szovjet vezetők óvatosan fog-

<sup>57</sup> Népvédelmi Osztály (OZNA) néven 1944-ben létrehozták a politikai rendőrséget. 1946-ban Állambiztonsági Igazgatóságra (UDB) keresztelték át. Ezt követte a belső karhatalmi erők létrehozása Népvédelmi Hadtest (KNOJ) néven.

<sup>58</sup> Tito 1949. július 10-i pulai beszédében jelentette be a görög határ lezárását. A görög és a török kormánnyal később valóban tárgyalások kezdődtek. 1953. február 28-án Ankarában barátsági szerződést kötöttek, majd a Bledi-tónál 1954. augusztus 9-én aláírták a Balkán-paktumot.

nak viselkedni, mivel soha nem lehetnek biztosak Tito reakciójában vagy azon képességében, hogy belerángassa őket egy Nyugat elleni nem kívánt háborúba. Titónak mindig lehetősége lesz a végső politikai ellenlépésre, azaz hogy a Szovjetuniót megfenyegetse, vádat emel ellene agresszió címén az Egyesült Nemzetek előtt.

### 3. Gazdasági

A szovjet tömb államai többféle gazdasági szankciót alkalmazhatnak Jugoszlávia ellen. Például leállíthatják az iparcikkek és a nélkülözhetetlen nyersanyagok szállítását. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a Kreml 1949-ben nem fog teljes körű gazdasági szankciót alkalmazni Jugoszlávia ellen. Míg ugyanis az ilyen szankció nem eléggé hatásos ahhoz, hogy kárt okozzon a teljes jugoszláv gazdaságban, a jugoszláv stratégiai ásványkincsek elvesztése ártana a szovjet tömb gazdaságának.

1946 óta kevés jel utal a jugoszláv gazdaság romlására. 1948-ban az egy főre jutó gabonatermelés megközelítette a háború előtti értéket, és 1949-re várhatóan mérséklődik az erőltetett export keltette élelmiszerhiány. Tito kőolajat importált, hogy – ha korlátok között is – fenntartsa a felhasználást, amelyet a csatlósok embargója<sup>59</sup> tovább nehezített; az acél, a színesfémek, a villamosenergia, a textíliák gyártása és a fakitermelés elérte a háború előtti szintet, és minden esetben további növekedés figyelhető meg; a közlekedési hálózat pedig 1949-re előreláthatólag megfelel a közlekedési igényeknek.

Tito gazdasága nem szenvedne komolyabb kárt akkor sem, ha a kelet-európai–jugoszláv kereskedelem jelenleg tapasztalt csökkenése a kereskedelem teljes megszűnésével járna; habár a cseh és magyar gépek és felszerelések, illetve a lengyel és a cseh kokszt elvesztése valamivel növelné a nem csatlós államoktól való függőséget e cikkek terén.

Jugoszlávia, mivel számít arra, hogy a szovjet táborral kedvezőtlenül alakul a kapcsolata, illetve hogy bizonytalan az amerikaiakkal való kereskedelme, már több fontos megállapodást kötött,<sup>60</sup> amelyek biztosítják a Nyugattal folytatott kereskedelem növekedését.

A jugoszláv gazdaság, miközben teljesítménye nem romlik, nem képes az irreális ötéves tervben körvonalazott ipari bővítés megvalósí-

<sup>59</sup> Románia 1948 augusztusában felfüggesztette a vas- és olajszállítást, és leállította a jugoszláv dohány behozatálát. Csehszlovákia felfüggesztette az újabb kereskedelmi egyezmény megkötéséről szóló tárgyalásokat, illetve csak a már kifizetett autókat szállította le, de azokat is hibásan.

<sup>60</sup> Nagy-Britanniával 1948. december 23-án írtak alá kereskedelmi egyezményt, amelynek értelmében Jugoszlávia 11,3 millió font értékben kapott gyapjút, olajat, vegyszereket és gépeket. 1949. március 1-jén hosszú távú kereskedelmi egyezményről kezdődtek tárgyalások a két ország között.



tására.<sup>61</sup> Még ha Jugoszlávia megfelelő külföldi cserekapcsolatok révén tudna is iparcikkeket vásárolni, a gyors ipari növekedés a közeljövőben megvalósíthatatlan lenne a szakképzett munkaerő nagyarányú növelése és a megfelelő nyugati technikai segítség nélkül.

A nyugati politikai célok érdekében a Keletről jövő katonai nyomás olyan katonai és gazdasági segítséget tehet szükségessé, amely bizonyos fokú önvédelmet biztosítana Jugoszláviának. Sok függ a Keletről jövő katonai nyomástól, de a katonai szükségletet a Nyugat vészhelyzet esetén sokkal könnyebben és a hatékonyabban, nagyobb garanciával tudja biztosítani kész eszközökkel, mintha az ilyen katonai felszerelés gyártását segítené.

#### 4. Felforgató tevékenység

A szovjet direktívának megfelelően a szovjet tömb államai kiterjeszthetik a Jugoszláviában kifejtett felforgató tevékenységük hatókörét. Számos kis Tito-ellenes csoportot szivárogtathatnak be a határos csatlós területekről azért, hogy Tito-ellenes propagandaanyagot terjesszenek, újoncokat sorozzanak, ösztönözzék a helyi zendüléseket, szabotázsakciókat hajtsanak végre, megrongálják a kommunikációs hálózatot, valamint előkészítsék Tito és bizalmasai meggyilkolását.<sup>62</sup> A szovjet tömb országai a légierőt bevetették Tito-ellenes szórólapok ledobására és azért, hogy ejtőernyővel fegyvereket, ellátást és a gerillaharcban jártas szakértőket juttassanak a Tito-ellenes csoportokhoz.

Habár Tito számít arra, hogy a szovjetek sugalmazására felerősödik a titkos gerillatevékenység, úgy véljük, hogy – legalábbis 1949 hátralévő részében – a manőverek vagy más felforgató taktikák hatékonysága a minimálisra csökkenthető. A jugoszláv kommunisták döntő többsége valószínűleg támogatja Tito rendszerét. Ez alól a teljes párttagság mintegy két százaléka a kivétel (körülbelül 8000 fő). Ezen Tito-ellenes elemek három fő csoportba sorolhatók: (1) régi vonalas kommunisták, akik hosszú ideig éltek a Szovjetunióban, és akik a Kremlt támogatják; (2) opportunisták, akik elégedetlenek, mert nem tudtak a kormányban olyan magas pozíciókat szerezni, amelyek arányban lennének háborús érdemeikkel; (3) azok a kommunisták, akik a háború előtt hagyták el

<sup>61</sup> Az 1947–1951 közti időszakra szóló első öt éves terv középpontjában az újjáépítés befejezése, a villamosítás és a nehézipar fejlesztése állt. A terv előírta, hogy a gyáripari termelést ötszörösére, a mezőgazdasági termelést másfélszeresére kell növelni.

<sup>62</sup> A konfliktus során több szabotázsakcióra került sor: Eszéken hat gyárat támadtak meg, 1951-ben a Batajnica légibázison oxigéntartályokat gyújtottak fel. A határon több száz fegyverest dobtak át.

Jugoszláviát, majd azt követően hazatértek. Az utóbbi csoport nem állt kapcsolatban a partizánmozgalommal, és így semmilyen különleges lojalitás nem fűzi őket Titóhoz. E Kominform-barát csoportok állítólag megpróbálkoztak az aktív ellenállás szervezésével Tito rendszere ellen, s megpróbálták kivonni ellenőrzése alól a hadsereget.<sup>63</sup> Tito, aki nyilvánvalóan tudatában van a potenciálisan veszélyes csoportok jelenlétének, a pártügyekben háttérbe szorítja őket, és fiatal tagokkal váltja fel az ismert megbízhatatlan elemeket.<sup>64</sup> Tito titkosrendőrsége (UDB) hűségesnek tekinthető, és szilárdan ellen fog állni bármely olyan támadásnak, amelynek célja, hogy széles körben Kominform-ügynökök szivárogtassanak be, zavart és lázadást keltsenek, vagy merényleteket terveljenek ki.

### 3. dokumentum<sup>65</sup>

#### A NIE-29 következtetéseinek újraértékelése

##### A probléma

A feladat a „Jugoszlávia elleni invázió valószínűsége 1951-ben” című NIE-29 számú jelentés megállapításának újraértékelése a legújabb fejlemények tükrében.

##### Megállapítások

A NIE-29 megjelenése (1951. március 20.) óta nem áll rendelkezésünkre újabb arra vonatkozó információ, hogy a Kreml döntött volna Jugoszlávia 1951-es megtámadásáról. A szovjetek erejében és intézkedéseiben nincs olyan jelentős változás, amely összefüggésben lenne a szovjet csapatok 1951-es támadásának valószínűségével. Ugyanakkor a csatlósok ereje – Jugoszlávia megtámadására minimális figyelmeztetéssel vagy figyelmeztetés nélkül – megnőtt, és folytatódnak a csatlósok katonai előkészületei. Habár a fejlemények a jelen pillanatig nem igazolják azt a

<sup>63</sup> A hadseregben valóban drámaivá vált a helyzet. Banac szerint az ellenzékiek aránya 10–15 százalékot tett ki, közel 5000 katonát börtönöztek be. Az elnöki gárda legkevesebb 22 tisztjét tartóztatták le. A légierő tisztjeinek többsége repülőgépeivel elmenekült az országból, igaz, nyugati irányban. Ivo BANAC: *With Stalin against Tito. Cominformist Splits in Yugoslav Communism*. Cornell University Press, Ithaca–London, 1988. 159.

<sup>64</sup> A kizárásokról a számok ellentmondásosak. A hivatalos adatok szerint 7700 párttagot zártak ki 1951-ig. A pártlétszám ugyanakkor 470 000-ről 780 000-re nőtt 1948–1952 között.

<sup>65</sup> Az elemzés 1951. május 4-én készült.

következtetést, hogy a csatlósok támadására 1951-ben sor kerülne, és arra sem utalnak, hogy ez a támadás tavasszal valószínűbb lenne, mint az év hátralévő részében, mégis tovább nyomatékosítják a NIE–29 következtetését, hogy „Jugoszlávia 1951-es megtámadását komoly lehetőségként kell számon tartani”.

### Tárgyalás

1. A NIE–29-ben *inter alia* a következő megállapítást tettük: „A csatlósok katonai és propaganda jellegű előkészületének nagysága arra utal, hogy komoly eshetőséggént kell számolni Jugoszlávia 1951-es megtámadásával.” A NIE–29 publikálása (1951. március 20.) óta eltelt időszak számos fejleménye szükségessé teszi a következtetések felülvizsgálatát.

2. A fejlemények a következők:

a) A szovjetek továbbra is szállítanak szárazföldi nehézfegyverzetet Magyarországra, Bulgáriába és Romániába, amivel a csatlós haderő javára korrigálják az egyensúlyt;

b) Egyes bolgár alakulatokat az utóbbi időben a jugoszláv határ közelébe helyeztek át; jelenleg legkevesebb egy bolgár páncéloshadosztály és négy gyaloghadosztály állomásozik a jugoszláv határ mentén;

c) Folytatódik a bolgár és a magyar hadsereg létszámának növelése;

d) Albániát kivéve a közelmúltban minden európai csatlósnál sugárhajtású gépeket gyeltünk meg;

e) Folyamatosan fejlesztik és bővítik a csatlósok repülőtereit;

f) Az elmúlt időszakban mind Szófia, mind Budapest közelében korai figyelmeztető és/vagy szárazföldi vezérlésű lehallgató radart gyeltünk meg;

g) A szovjet AA típusú nehézlövegek száma mind Bulgáriában, mind Magyarországon növekszik;

h) A déli csatlósoknál szemmel látható az élelmiszerhiány, és az egyre több élelmiszerre bevezetett jegyrendszer alapján feltételezhető, hogy készleteket halmoznak fel;

i) Jugoszlávia és a szovjet csatlósok diplomáciai kapcsolatait egyre élesebb súrlódás jellemzi. A határincidensekkel kapcsolatos tiltakozások száma megnőtt; több konzulátust bezártak, és diplomatákat utasítottak ki; továbbá a jugoszlávok intézkedtek arról, hogy a svájci kormány képviselje a jugoszláv érdekeket abban az esetben, ha tovább romlik Belgrád és Budapest kapcsolata.

j) Fokozódik és egyre specifikusabbá válik a Jugoszlávia elleni szovjet és a csatlós államokból érkező propagandatámadás. Számos témát, ame-

lyet eddig a nemzetközi közvéleménynek szántak, most a szovjet és csatlós hallgatóság, különösen a párt és a hadsereg tagjai felé terjesztenek.

k) A jugoszláv hadsereg és a légierő felszerelése tovább romlik, ami kétségtelenül hatással lesz a jugoszláv erők operációs hatékonyságára, és amíg a nyugati katonai segítség megfelelő nagyságban nem érkezik meg, Jugoszlávia mind sebezhetőbbé válik a szovjet támadással szemben;

l) Magas rangú jugoszláv tisztek, magánbeszélgetéseikből ítélve, egyre inkább attól tartanak, hogy hamarosan sor kerül a csatlósok támadására. Habár a megnyilvánulások időzítése alapján feltételezhető, hogy ezek a jugoszlávok hivatalos amerikai fegyver- és felszerelési kérése mellett érvek, viszont az a tény, hogy Jugoszlávia nyíltan kér ilyen segítséget,<sup>66</sup> újabb bizonyítékként is értelmezhető arra, hogy őszintén félnek a csatlósok agressziójától.

3. Egyes fejlemények, mint a szárazföldi csapatok átcsoportosítása Bulgáriában, a határincidensek, a Kominform propagandakampánya, a jugoszlávok és a szovjet csatlósok kapcsolatainak romlása arra utalnak, hogy Jugoszlávia vagy egy katonai támadásnak, vagy az idegek fokozódó háborújának a célpontja. Mások ugyanakkor – mint a sugárhajtású gépek érkezése, a repülőtér-építési program, a tartalékok képzése – egy olyan átfogó fegyverkezési program részének tekinthetők,<sup>67</sup> amely minden csatlósnál és a németországi és az ausztriai szovjet zónában is megfigyelhető.

## 4. dokumentum<sup>68</sup>

Valószínű fejlemények Jugoszláviában  
és a Jugoszlávia elleni támadás valószínűsége 1952-ben

### A probléma

Célunk annak felbecsülése, hogy mi történik Jugoszláviában, és mennyire valószínű Jugoszlávia megtámadása 1952-ben.

<sup>66</sup> Koča Popović és Kardelj 1950 októberében Washingtonban folytatott tárgyalást Dean Acheson külügy-miniszterrel. A jugoszlávok 60 millió dollárt kértek élelmiszer vásárlására, 45 milliót pedig nyersanyagára. Katonai fegyvert csak akkor kérnének, ha igazolódna a szovjet propagandából ismert fenyegetések. Az amerikaiak ezt hivatalos segélykérésnek tekintették.

<sup>67</sup> A szovjet tábor 1950-től kezdődő fegyverkezésének részeként Bukarestben egyesített vezérkari főnökséget hoztak létre, lengyel védelmi miniszternek a szovjet Konsztantyin Rokoszosz kijuttatták meg és létrehozták a szovjet tengerészeti minisztériumot.

<sup>68</sup> Az elemzés 1952. január 4-én készült el.

Következtetések

1. A jelenlegi jugoszláv kommunista rendszer a vizsgált periódusban valószínűleg meg tudja tartani az ország feletti ellenőrzést.\*

2. Habár a rendszer hivatalosan visszautasította, hogy módosítson az iparosított és kollektivizált gazdasággal kapcsolatos céljain, a vizsgált időszakban mégis várhatók kisebb és időleges kiigazítások.

3. Valószínűtlen, hogy a parasztok jelenlegi elégedetlensége vagy a Jugoszláv Kommunista Párt közép- és alacsonyabb rangú funkcionáriusainak zúgolódása olyan szintet ér el, ami a rendszert komolyan meggyengítené.

4. Tito halála vagy meggyilkolása meggyengítené a rendszert, és növelné az SZSZSZK lehetőségét, hogy kiaknázza a politikai zavart és elégedetlenséget; az azonban nem valószínű, hogy megtörné a rezsim hatalmát az ország felett, vagy hogy a kül- és belpolitikában alapvető változásokat eredményezne.\*

5. Habár a Kominform folytatni fogja a rendszer megdöntésére tett erőfeszítéseit, ezek a kísérletek valószínűleg el fognak bukni.

6. Ha szovjet logisztikai támogatással a szomszédos csatlósok 1953 előtt támadást indítanának, a jugoszláv erőket legalább a Dunától északra és keletre elterülő sík vidékről kiűznék. A jugoszláv erők valószínűleg hosszú ideig még a hegyes vidékeken sem tudnak hatékony szervezett ellenállást folytatni, hacsak nem kapnak megfelelő külföldi logisztikai támogatást. A gerillaharc minden bizonnyal a szervezett ellenállás megszűnése után is folytatódna.

7. Az a tény, hogy Jugoszlávia és a nyugati hatalmak közt növekszik az együttműködés, valószínűleg meggyőzte az SZSZSZK-t arról, hogy a szomszédos csatlós államok támadása nemcsak az USA vagy az ENSZ és ezen csatlósok közti háború komoly kockázatát jelenti, hanem magában hordozza annak veszélyét, hogy a konfliktus általános háborúvá szélesedik.

8. Az előbb említettek alapján nem tartjuk valószínűnek, hogy 1952-ben támadás érné Jugoszláviát.\*

\* Az USAF hírszerzési igazgatója inkább a következő megfogalmazást javasolja: „A szovjetek és a csatlósok közös támadása esetén a fent vizsgált időszakban a jelenlegi jugoszláv kommunista rendszer valószínűleg meg tudja tartani az ország fölött az ellenőrzést.”

\* A Közös Hírszerzési Csoport igazgatója inkább a következő megfogalmazást javasolja: „4. Tito meggyilkolása, illetve halála annyira meggyengíthetné a rendszerét, hogy bármi megtörténhetne. Lehetséges, hogy jelenlegi helyettesei azonnal stabilizálni tudnák a helyzetet anélkül, hogy lényegében a politikájukon változtatni kellene. De ugyanannyira lehetséges az is, hogy a JKP darabjaira szakad, és egy, az oroszoknak alárendelt rezsim emelkedik fel.”

\* A Hadügyminisztérium G–2 helyettes vezérkari főnöke nem ért egyet a fenti bekezdéssel, és a következővel helyettesítené: „8. 1951-ben a Jugoszláviával szomszédos csatlós államok képessé váltak arra, hogy Jugoszláviát megtámadják, feltéve ha ehhez az SZSZSZK logisztikai támogatást nyújt. Képességeik elle-

## Tárgyalás Bevezetés

9. A NIE–29 (1951. március 20.) és a NIE–29/1 (1951. május 4.) óta a következő fejleményekre került sor, amelyek befolyásolhatják Jugoszlávia külső és belső helyzetét:

- a) Nőtt az elégedetlenség, főként a parasztok körében.
- b) A Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) középső és alsó rétege elégedetlenkedik.
- c) A jugoszlávok, illetve a szomszédos csatlós országok katonai erejének aránytalansága növekszik.
- d) Növekszik a nyugati gazdasági segély nagysága.<sup>69</sup>
- e) A Nyugat előkészületeket tett megfelelő katonai segély nyújtására.<sup>70</sup>

A rendszer stabilitása

10. A rendszer kezdettől fogva nagy terhet helyezett a lakosságra, főként a társadalom többségét alkotó parasztokra. Egészen napjainkig a rendszer a mezőgazdaság kollektivizálását és az erőszakos élelmiszer-beszolgáltatást szorgalmazta azért, hogy biztosítsa a növekvő számú munkásság megfelelő élelmiszer-ellátását. Elnyomó módszerekkel tartotta kordában a parasztok elégedetlenkedését.

11. Az utóbbi hónapokban a rendszer felhagyott egyes élelmiszerek kényszerbeszolgáltatásával, és enyhített néhány kirívóbb elnyomó módszeren. Ez az enyhülés eddig azt eredményezte, hogy a parasztok nyíltabban hangot adnak sérelmeiknek. A paraszti elégedetlenség nőtt 1951 őszén a kormány azon bejelentése miatt, hogy korlátozza, illetve megtiltja a parasztok kilépését a mezőgazdasági szövetkezetekből a hároméves próbaidős tagságuk lejárta után. Mindaddig, amíg a rendszer az iparosítási program sikerességéért feláldozza a fogyasztási javakat, és

---

nére valószínűtlennek tartjuk, hogy 1952-ben megtámadná Jugoszláviát, kivéve ha az SZSZSZK készen áll arra, hogy egy általános háborút megvívjon. Ugyanakkor továbbra is lehetséges, hogy az előre nem látható politikai események és/vagy a szovjetek hibás számításai lokalizálnak szánt ellenségeskedésekhez vezetnek Jugoszláviában, amelyek általános háborúvá szélesedhetnek.

Ezért megállapítjuk, hogy komolyan fennáll az a lehetőség, hogy 1952-ben megtámadják Jugoszláviát.”

<sup>69</sup> Franciaországtól 1951-ben 16 millió dollár értékben, Nagy-Britanniától 4 millió font értékben kaptak kölcsönt. Londonban a brit, az amerikai és a francia kormány 265 millió dollár segély adásában egyezett meg 1952–1953-ra.

<sup>70</sup> Truman 1951. november 7-én 77,5 millió dolláros katonai segélyről beszélt a Kongresszus előtt. Popović és Acheson fent említett tárgyalása során megállapodtak, hogy Jugoszlávia 60 millió dollárért vehet katonai cikkeket az Egyesült Államoktól.

mindaddig, amíg a kollektivizálás programját fenntartják, a paraszti elégedetlenség minden bizonnyal folytatódni fog.

12. Habár a rendszer hivatalosan elutasította, hogy módosítson az iparosított és kollektivizált gazdasággal kapcsolatos céljain, a vizsgált időszakban mégis várhatók kisebb időleges kiigazítások.<sup>71</sup>

a) Valószínűleg további lépéseket tesznek az adminisztratív ellenőrzés decentralizálására. Azzal fogják ösztönözni a kezdeményezőkézséget, hogy növelik a helyi irányító szervek hatalmát és felelősségét, és engedélyezik, hogy a vállalkozások megtartsák a profit egy részét.

b) Az elkövetkező pár hónapban a rendszer valószínűleg nagyobb hangsúlyt helyez a fogyasztási javak termelésére, hogy a parasztokat és a munkásokat egyaránt jobban ösztönözze. Ez nem a már feszült ütemben zajló nehézipari és katonai felkészülési programok kárára fog történni.

c) Tito nyilvánvalóvá tette, hogy a rendszer céljának a termőföld kollektivizálását tekinti. Habár a legutóbbi pártutasítások arra utalnak, hogy ahol csak lehet, felgyorsítják a kollektivizálást, a vizsgált időszakban valószínűleg csak kis mértékben módosul a kollektivizált földek nagysága. A legújabb tények arra utalnak, hogy a rosszul termő földeken létrehozott kollektívákat át fogják szervezni, és a föld egy részét vissza fogják adni a parasztoknak.

d) Jelenleg és a jövőben is keményen letörlik a helyi szintű paraszti elégedetlenséget, de eléggé körültekintően ahhoz, hogy ne ártsanak a nyugati kapcsolatoknak.

13. Véleményünk szerint a paraszti elégedetlenség a vizsgált időszakban valószínűleg nem fenyegeti komolyan a rendszer stabilitását, és a rendszer minden bizonnyal hatékonyan megbirkózik a paraszti elégedetlenséggel. Tito szilárdan ellenőrzi a JKP-t, a fegyveres és a biztonsági erőket. Másfelől a jugoszláviai kommunistaellenes erők erősen megoszottak, és nincs megfelelő vezetőjük.

### Nyugtalanság a JKP-ban

14. A JKP közép- és alsóbb rétegében szintén megfigyelhető az elégedetlenség. A csoport tagjainál még megfigyelhető bizonyos szovjetbarát érzelem, és aggasztja őket a rendszer nyugatbarát orientációja. Az is problémát jelent nekik, hogy a központi hatalom megkísérelte a hatalmukkal

<sup>71</sup> 1949 decemberében törvényt hoztak arról, hogy 215 kijelölt vállalatnál konzultatív jelleggel munkástanácsokat hoznak létre. 1951. december 27–29-én a tervezés decentralizációjáról alkottak törvényt. 1952. április 1-jén a népbizottsági törvénnyel lerakták a kommunális rendszer alapjait. 1953. március 23-án lehetővé tették a kilépést a szövetkezetekből, valamint megszüntették a kötelező beszolgáltatási rendszert.

visszaélők megbüntetését, illetve enyhít a represszió, mert emiatt elvesztették hatalmukat és presztízsiüket.

15. A JKP magas rangú funkcionáriusait látszólag nem zavarja a politikai irányvonalban az utóbbi időkben bekövetkező változás, amelyet szinte bizonyosan „ideiglenes meghátrálásnak” tekintenek. Az ilyen jellegű kiigazításokat a kommunisták mindig is összeegyeztethetőnek tartották a kommunista stratégiával. Továbbá azok a kommunisták, akik a fennálló rendszert a Kominform ellenében támogatják, jól tudják, hogy egy Moszkva irányítása alatt álló rendszerben az ő túlélési esélyük elhanyagolható.

16. Fokozatosan eltávolították a JKP közép- és alsóbb szintjéről azokat, akik hangot adtak elégedetlenségüknek amiatt, hogy a rendszer ellenőrzését enyhítik a társadalom fölött. Eltávolították azokat is, akik fanatizmusuk és szigorúságuk miatt túlságosan népszerűtlenné tették magukat. A JKP-n belüli csendes tisztogatás legalább 1951–1952 teléig folytatódik. A tisztogatás eredményeként meg fog erősödni a rendszer [tudniillik Tito] párt feletti hatalma. Habár a közigazgatásban valószínűleg sor kerül bizonyos liberalizációra, meglátásunk szerint a jelenlegi kommunista vezetők szilárdan kezükben fogják tartani a hatalmat.

Egy puccs valószínűsége és következményei

17. A Kominform kísérletei, hogy felforgatótevékenységgel döntse meg a rendszert, eddig sikertelennek bizonyultak. A rendszer kiterjedt és hatékony biztonsági ereje valószínűleg fel fog ismerni és likvidálni fog minden olyan tisztségviselőt, akik felett a Kominform befolyásra tudott szert tenni.

18. A JKP, a hadsereg és a biztonsági erők magas rangú tisztjeinek vagy bármely más elégedetlen elemek Tito elleni puccsa valószínűtlen. A párt, a hadsereg és a biztonsági erők jelenleg lojálisak és engedelmessékednek Titónak, s még a rendszer ellenfelei is inkább őt támogatják azal szemben, hogy visszaálljon a moszkvai idegen irányítás.

19. Tito meggyilkolása elképzelhető. Halála – okozza azt gyilkosság vagy bármi más – komoly sokként hatna a rendszerre, és az ezt követő zűrzavar és bizonytalanság az SZSZSZK-nak újabb lehetőséget nyújtana arra, hogy megdöntse a rendszert. A szovjet tábor 1950-től kezdődő fegyverkezésének részét képezte, hogy Bukarestben egyesített vezérkari főnökséget hoztak létre, lengyel védelmi miniszternek a szovjet Konsztantyin Rokoszoszvszkijt tették meg, és létrehozták a szovjet tengerészeti minisztériumot. Ugyanakkor a JKP, a fegyveres erők és a belbiztonsági erők valószínűleg Tito örökösei mellett sorakoznának fel, legalábbis kezdetben. A vizsgált időszakban az új vezetők kül- és belpolitikája szinte biztosan azt az irányt követné, amelyet az utóbbi három évben Tito je-



lőtt ki. A belpolitikával kapcsolatban az első hónapok után elképzelhető a vezetősoportok civódása, de az SZSZSZK-tól való félelem valószínűleg meggátolja, hogy ez nyílt konfliktussá terebélyesedjenek.\*

A katonai helyzet

A jugoszláv fegyveres erők

20. A jugoszláv hadsereg jelenleg 325 000 főből áll, 32 hadosztályba rendezve, amelyek közül kettő gépesített. A hadsereg valószínűleg nem fog jelentősen növekedni a vizsgált időszakban. A balkáni szinthez képest harci ereje jelentős, és a határőrség (KNOJ) 60 000-es létszáma egészíti ki. A belbiztonsági erők létszáma 40 000-re tehető. A jugoszláv légierő (YAF) 649 repülővel rendelkezik, amelyből 408 a taktikai egységekhez tartozik. A YAF kiegyensúlyozott légierő, amely nemcsak a jugoszláv terület védelmére képes, hanem Jugoszlávia határain kívül korlátozott támadó hadműveletek indítására is. A gépek legtöbbje második világháborús német vagy szovjet modell. A modern felszerelés hiánya megnehezíti, hogy a YAF megfelelően végrehajtsa feladatait mind Jugoszlávia határain belül, mind kívül. A jugoszláv haditengerészet ereje továbbra is elhanyagolható.

21. Az utóbbi két vagy három évben a jugoszláv fegyveres erők létszáma viszonylag állandó maradt, de romlott a felszereltsége. Az eddigi nyugati katonai segítség szinte kizárólag könnyűfegyverzetre korlátozódott. A jugoszláv katonai erőt jelenleg a következő tényezők korlátozzák súlyosan:

- a) A felszerelés nem megfelelő nagyságú és elavult.
- b) A jelenlegi felszerelés összetétele heterogén, főleg második világháborús szovjet és német eredetű.
- c) Hiányzik a megfelelő lőszertartalék és a pótalkatrészek.
- d) A nehézfegyverekben, főként a páncéltörő tüzérség, a légelhárító tüzérség és a páncélosok eszközeiben súlyos hiányosságok vannak.
- e) A vezérkar tapasztalatlan az eltérő fegyvernemek összehangolt taktikai és technikai használatában.

\* A Közös Hírszerző Csoport igazgatója a bekezdés utolsó két mondatát a következőkkel helyettesítené: „Titónak nincs olyan nyilvánvaló örököse, aki hozzá hasonlóan egyszerre tud erős és kegyetlen, de a körülmények hatására bölcsen mértéktartó is lenni. Az országban továbbá senki sem élvez akkora tisztelettel és megbecsüléssel, mint ő, bármennyire kelletlenül is adják az utóbbit. Jugoszlávia mesterségesen egyesített ország. A mélyben ezért mindig ott van annak a veszélye, hogy a horvátok és a szerbek stb. régi halálos ellenségeskedése miatt felbomlik. Tito legfőbb érdeme, hogy az eltérő véleményeket történelmük legjobb csapatmunkájában tudta hasznosítani. Mivel nincs hasonló képességekkel rendelkező látható örököse, aki átvehetné a hatalmát, halálával minden bizonnyal csoportosulások közti viszály kezdődik, amelynek végső kimenetele megjósolhatatlan.”

22. A katonaiségély-megállapodás keretében szállítandó amerikai katonai felszerelések fel fogják váltani a jugoszláv fegyveres erőknél használt egyes eszközöket, vagy az újonnan felállított támogató egységek fogják azokat megkapni. A YAF ereje az amerikai és a brit szállítmányoknak köszönhetően észrevehetően javulni fog 1952 közepére, de addig csak kevés harci felszerelést sikerül leszállítani. A jugoszláv hadsereg erejében azonban nem számítunk jelentős javulásra 1952 vége előtt, mert az új felszerelést előbb az egységekhez kell eljuttatni, a csapatokat pedig ki kell képezni használatukra és karbantartásukra, valamint javítani kell a vezetés összehangoltságán. Még ha megérkeznek is ezek a felszerelések, a vizsgált időszakban a jugoszláv erők képtelenek lesznek megvédeni a Dunától főként északra és keletre elterülő sík vidéket a szomszédos csatlós államok és a szovjetek összehangolt támadásával szemben. Ezenkívül valószínű, hogy még a hegyes vidékeken sem tudnának hosszú időn át hatékony szervezett ellenállást kifejteni, hacsak külföldről nem kapnak megfelelő logisztikai támogatást. Ugyanakkor a gerillatevékenység még a külső segítség elmaradása esetén is minden bizonnyal folytatódna.

A csatlósok fegyveres ereje

23. A szomszédos csatlósállamokkal összehasonlítva az elmúlt két évben Jugoszlávia katonai ereje jelentősen romlott. Albánia, Magyarország, Románia és Bulgária hadserege a becslések szerint 590 000 főből áll, 38 hadosztályba szervezve, amelyből 4 páncélos és 2 gépesített hadosztály. Ezen erők az 1950. januári 28 hadosztály 346 000 főjéhez képest folyamatosan nőttek, és véleményünk szerint a vizsgált időszakban további növekedésük várható. A Kreml újjászervezi a csatlósok szárazföldi erőit, hogy azok összhangba kerüljenek a szovjet mintával. Úgy tűnik, hogy a bolgár hadsereg a leglojálisabb és leghatalmasabb. 12 hadosztályát szinte teljesen szovjet eszközökkel szerelték fel, tartalékok állnak rendelkezésre, továbbá jó a morál.

24. A Jugoszláviával határos csatlós államok légierőinek nagysága 1951 májusa óta több mint duplájára nőtt, és napjainkban összesen több mint 1100 repülőgépre tehető, amelyek közül 25 sugárhajtású vadászgép. Erejük valószínűleg tovább fog nőni azzal, hogy a régi gépeket újabb tervezésű és gyártású dugattyúmotoros gépekkel váltják fel, valamint azzal, hogy nő a sugárhajtású vadászgépek száma.

A Jugoszlávia elleni támadás valószínűsége

25. A Jugoszláviával kapcsolatos szovjet végcél továbbra is Tito rendszerének megdöntése, majd felváltása egy Moszkvának engedelmes kor-

mánnal, továbbá Jugoszlávia ismételt politikai, gazdasági és katonai integrálása a szovjet érdekszférába. Arra nézve nincs bizonyíték, hogy az SZSZSZK mikor és hogyan kívánja elérni e céljait.

26. A következő tényezők esetleg arra utalhatnak, hogy a szovjetek célja az, hogy Albánia, Magyarország, Románia és Bulgária még 1952-ben támadja meg Jugoszláviát:

a) A csatlósok fegyveres ereje megnövekedett. Az előrejelzések szerint a szomszédos csatlós államok légierije a harci repülők terén 2:1 arányban fogja a YAF-ot felülmúlni, a szárazföldi alakulataik pedig szovjet logisztikai támogatással legalább a sík területekről ki tudnák szorítani a jugoszláv erőket.

b) A Jugoszláviával határos csatlósok a határ menti területekről a civil lakosság többségét evakuálták.

c) A szovjetek és a csatlósok már régóta olyan propagandát folytatnak, amellyel pszichológiailag előkészítik Jugoszlávia valószínű megtámadását; ennek jegyében Tito rendszerét fasisztaként határozzák meg, és azzal vádolják, hogy egy jövőbeli nyugati agresszió előkészületeiben vesz részt.

27. Másfelől a határos csatlós országok fegyveres erőinek fejlődése az utóbbi két évben nem szükségszerűen tükrözi azt a szovjet célt, hogy 1952-ben támadást indítsanak Jugoszlávia ellen. A csatlósok katonai ereje ezen időszakban minden bizonnyal Jugoszláviától függetlenül is jelentősen növekedett volna a szovjet készenléti program jegyében. A csatlós haderők szemmel láthatóan nem sietnek az offenzíva előkészítésével, sem katonai tevékenységük összehangolásával. Az előrejelzések szerint a bolgár, a román és a magyar fegyveres erők 1953 vége előtt, az albánok pedig 1954 közepéig nem fogják tudni befejezni az átszervezést, illetve elérni a maximális hatékonyságot.

28. A határos csatlós országok gazdasági programja, amelyet arra terveztek, hogy egyszerre fejlessze a térség ipari alapját és katonai erejét, anyagilag eljutott a háborús készenlét állapotába. Ugyanakkor nincs arra utaló jel, hogy a gazdasági program hosszú távú céljait feláldozná azért, hogy mihamarabb elérjék a háborús készenlétet.

29. Az utóbbi időkben a szovjetek és a csatlósok propagandája csak kevésbé támasztja alá azt, hogy a vizsgált időszakban fegyveres támadásra kerülne sor Jugoszlávia ellen. Állandósult a Jugoszlávia elleni propaganda ereje. Az utóbbi idők propagandája, ellenséges érzületében, majdnem teljesen megegyezik az 1948 közepére jellemzővel. Az 1951 közepén tett olyan nyilatkozatok, miszerint a jugoszláv nép „meg fogja találni a szabadsághoz vezető utat”, szeptemberre már eltűntek, és mindössze egy szótartalmat jelentettek a Jugoszlávia elleni idegek háborújában.

30. A Kreml azt hiheti, hogy Tito fennmaradása kevésbé súlyos problémát jelent az SZSZSZK-nak, mint a múltban, továbbá hogy Tito rendszerének felszámolása nem halaszthatatlanul szükséges. Az SZSZSZK hatásosan gátolta meg a titóista eretnokséget abban, hogy a csatlósoknál aláassa a szovjetek hatalmát, és a titóizmus alig ért el valami eredményt a nemzetközi kommunista mozgalomban. Továbbá a Kreml minden kétséget kizáróan felismerte, hogy Jugoszlávia az általunk vizsgált időszakban nem jelent komoly katonai fenyegetést a csatlósokra.

31. A múltbeli szovjet lépések arra utalnak, hogy a Kreml Jugoszláviát nem elszigetelt problémának tekintti, hanem az SZSZSZK globális helyzetét befolyásoló számos tényező egyikének. Következésképpen kicsi annak a valószínűsége, hogy az SZSZSZK a csatlósokkal támadást indíttatna Jugoszlávia ellen anélkül, hogy körütekintően felbecsülne azt, milyen hatással járna ez a támadás általában a szovjet politikai és stratégiai helyzetre.

32. Jugoszlávia és a nyugati hatalmak közötti növekvő együttműködés és az együttműködés konkrét jelei az elmúlt hat hónapban valószínűleg meggyőzték az SZSZSZK-t arról, hogy a határos csatlós országok támadása nemcsak az USA vagy az ENSZ és ezen csatlósok közti háború komoly kockázatát jelenti, hanem magában hordozza annak veszélyét is, hogy a konfliktus általános háborúvá szélesedik.

33. Ennek következtében 1952-ben valószínűtlennek tartjuk Jugoszlávia megtámadását.\*

\* A Hadügyminisztérium G-2 helyettes vezérkari főnöke nem ért egyet a bekezdéssel, és a következővel cserélné ki: „33. 1951-ben a Jugoszláviával határos csatlósok képessé váltak Jugoszlávia megtámadására, feltéve ha az SZSZSZK logisztikai támogatást nyújt nekik. Bár képesek erre, mégis valószínűtlennek tartjuk, hogy 1952-ben megtámadná Jugoszláviát, hacsak az SZSZSZK nem készült fel egy általános háború megvívására. Ugyanakkor továbbra is lehetséges, hogy az előre nem látható politikai események és/vagy a szovjetek hibás számításai lokalizálnak szánt ellenségeskedésekhez vezethetnek Jugoszláviában, amelyek azonban általános háborúvá szélesedhetnek. Ezért megállapítjuk, hogy komolyan fennáll annak a veszélye, hogy 1952-ben megtámadják Jugoszláviát.”